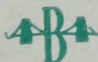
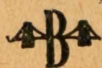
VASVÁRI PÁL

VÁLOGATOTT
OLITIKAI ÍRÁSAI

ÖSSZEÁLLÍTOTTA, BEVEZETTE
ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA
FEKETE SÁNDOR

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI
IRODALMI INTÉZET

ÚJ KÖNYVTÁR

SZERKESZTI: BÓKA LÁSZLÓ

26

VASVÁRI PÁL VÁLOGATOTT POLITIKAI ÍRÁSAI

ÖSSZEÁLLÍTOTTA,
BEVEZETTE ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA:

FEKETE SÁNDOR

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI
IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI INTÉZET

Felelős kiadó: dr Vázsonyi Endre
Budapest székesfőváros házinyomdája — 110437
Felelős vezető: dr Mihalik Gusztáv

BEVEZETÉS

Ez a kis könyv egy nagy forradalmár válogatott írásait nyujtja az olvasónak. Mindjárt elöljáróban és büszkén mondhatjuk: nemcsak az olvasónak, de elégtételül az elfelejtett Vasvári Pál emlékének is . .

Mert Budai Nagy, Dózsa, Martinovics, sőt még Lovassy László képe is, jól-rosszul, ott él a magyar olvasóközönségben, de Vasváriról még a műveltebbek is alig tudnak valamit. Pedig még a nagyok közül is kiemelkedik, 23 évének fiatalságával, meg nem torpant forradalmiságával, úttörő tudományos munkásságával s a többi nagyhoz nem méltatlan mártírhalálával.

Az első és mindmáig utolsó Vasvári életrajz több mint félévszázaddal ezelőtt jelent meg és süllyedt el a magánkönyvtárak és múzeumok mélyére. Ez a néhányoldalas bevezetés természetesen nem pótolhatja az olvasó számára 100 év történetírásának rosszándékú mulasztását — nem is az a célunk vele —, csupán segíteni akarunk az

olvasónak azzal, hogy felidézzük Vasvári rövid életének legfontosabb eseményeit.

1826-ban született egy rutén (esetleg román?) származású görögkatolikus pap fiaként. Családneve eredetileg: Fejes. 1843-ban került fel a pesti egyetemre. Egy év mulva Kossuth eszméit terjeszti az egyetemen s 1845-ben már Páris felé figyel ő is, mint barátja és harci társa, Petőfi Sándor. Szülőapjától örökölt Bécs és úrellenes kurucsága ekkor telítődik meg a Grande Révolution elveivel. Szenvedélyes szorgalommal veti rá magát a jezsuita tanárai által elátkozott francia könyvekre. 17 éves s már eredetiben olvassa Lamartine-t, Mirabeau-t s a Nagy Tanító, Robespierre Mémoires-jait.

1845-ben alakul ki életcélja is: a magyar történetírás forradalmasítása. Forradalmisága vezeti-e a történethez, vagy a történet tanulmányozása teszi forradalmárrá? Mindkettő igaz. Kuruc jakobinizmusát a történelemmel igazolja s történeti tanulmányait a forradalom harci szellemével telíti meg. Meg akarja írni a magyar történelmet s »a világtörténetből az első franczia forradalom terjedelmes kidolgozását.«

Történelmi tanulmányaival egyidőben két éven keresztül ő az egyetem legjobb tanulója, az egyetemi ifjúsági mozgalom vezetője, az első gyorsíró kör szervezője, »a honfiak részére állíttatott vívó-

kör« legügyesebb tagja, könyvet ír a magyaros táncról — s végre 1847-ben megjelennek első történelmi tanulmányai, majd 1848 első hónapjában első komoly könyve is, a Történeti Névtár. Már mindenütt úgy emlegetik, mint az akkor divatos magyar történész, Horváth István méltó utódát, amikor beköszönt 1848 márciusa.

Már előzőleg megteremtette az értelmiségi ifjúság egységét, amikor 1847 telén Petőfivel közösen egyesítette az egyetemi ifjúság élcsapatát a Pilvaxban szervezkedő »Fiatal Magyarország« írói kicsiny, de jelentős táborával. A nemzetközi forradalmi események nem érték váratlanul. Áhitozta, óhajtotta a forradalmat, mert tudta, hogy »csak a jelen teljes lerombolása után kezdődhet el egy egészen új élet.« 1848 januárjában a forradalmárok előrelátásával írta be naplójába: »Sziczilia a rakéta, mely felrobbantja egész Európát.«

A pesti forradalom kirobbantásában Petőfi mellett neki van a legnagyobb szerepe, márciustól szeptemberig ő és Petőfi képviseli az ingadozó Batthyány-kormány jakobinus ellenzékét s szeptemberben ő vezeti a pesti utcát a forradalom második rohamára. Szeptember után pedig elsők között jelentkezik a frontra.

A forradalmi népfelkelés híve, nem áll be a reguláris seregekbe, szabadcsapatot alakít. A kor-

mány olyan megyében engedélyezi számára a toborzást, ahonnan java ujoncait már régen kiválogatta, de az ifjú kapitány tüneményesen rövid idő alatt összetoborozza és felszereli seregét.

Amikor 1849 áprilisában a liberális nemesség felszámolja a forradalom baloldalát, Vasvári elkeseredetten, betegen, a biztos halál tudatában, de kemény elszántsággal Erdélybe vonul s »Rákóczi szabadcsapata« élén Bem hadseregéhez csatlakozik. Erdélyben ekkor lángol fel újra a borzalmas kegyetlenséggel vívott magyar-román harc.

A román népfelkelők a Marucelli hegyek közé szorítják és körülzárják Vasvári kis seregét. Tisztjei visszavonulást tanácsolnak. De Vasvári a sorozatos katonai vereségek mögött már látja a forradalom bukását és nem akar hátrálni.

»Inkább kész vagyok — mondja katonáinak — áldozatul hozni életemet a kétes kimenetelű, de dicsőséges harcban, készebb vagyok az ellenség golyózáporát egymagam felfogni, mintsem beszennyezzük azt a zászlót, amelynek dicsőséges lobogtatására eskünk kötelez!«

Ott halt meg a marucelli hegyek között, 1849 júliusában, alig 23 éves korában, az egyik legnagyobb magyar forradalmár, aki egyszemélyben volt gyakorlati politikus és történetfilozófus, tudós é s pedagógus, agitátor és katona: igazi forradalmár.

Halála után az Országos Levéltárba rejtették kéziratait s 100 éven keresztül gondos igyekezettel kisebbítették, hamisították alakját azzá a rejtélyes ködképpé, amely ma Vasvárit jelenti még a történelem iránt érdeklődők számára is.

Ezek a porbasüllyesztett kéziratok körülbelül a 20-szorosát tennék ki e könyvnek — ha az idő elérkezett volna Vasvári összes iratainak rendezésére és publikálására. A negyedik szabad magyar könyvnap alkalmával azonban meg kellett elégednünk azzal, hogy leglényegesebb írásait a már megjelentekkel együtt olyan könyvvé szerkesszük össze, amelyet haszonnal forgathat a szaktörténész is, de mégis elsősorban a 100 év előtti magyar forradalom iránt érdeklődőknek szól.

E kötet első és második részét Vasvári történelembölcseleti írásai és politikai jegyzetei teszik ki. Akadnak majd valószínűleg olyanok, akik naív és romantikus írásként lemosolyogják ezeket az elmélkedéseket — de nem lesz igazuk. Ezeket a 100 év előtti írásokat akkor tudjuk megérteni, ha visszahelyezzük őket a korukba s akkor tudjuk érdemükben megbecsülni, ha nem feledkezünk meg arról, hogy a tudományos szocializmus elmélete az ilyen és ezekhez hasonló, sokszor tényleg kezdetleges, de mindig bátor, becsületes és forradalmi írásokból nő ki s tör utat magának századunkig. Ez a helyes módszere a Vasvári-iratok

olvasásának, — s ez a méltó is hozzá, hiszen ő maga hitt legerősebben az emberiség fejlődésének korlátlanságában, eszmei téren is.

»Ki tudja — írja —, nem fog-e felmerülni egy hatalmasabb század, melynek elvei tisztábbak, nagyobbszerűek lesznek a mieinknél is? és jól fog-e nekünk esni, ha e század visszanézve a XIX. század sírhantjára, azt mondaná: »Ezek apróságokkal bibelődtek ... elveik nagyrészint hibásak, nem úgy gondolkodtak, mint mi, tehát legyenek elfelejtve, nem érdemlik figyelmünket sem.« Nem fognának-e ily itélet hallására fölkelni árnyaink; nem mennének-e el azon új kor itélőszéke elébe, hogy hibáinkat kimentsék, hogy jószándékunkról, őszinte törekvésünkről bizonyságot tegyenek? ... Nem fognánk-e sirunkból felkiáltani, hogy e kor irányunkban méltánytalan, kiméletlen, s nem veszi tekintetbe körülményeinket, melyek közt élénk?«

Milyenek is voltak azok »a körülmények«, amelyek közt Vasvári felnőtt?

Nyugaton a legfejletteb országokban már diadalmaskodott — és lelepleződött a kapitalizmus, amikor Keleten még csak most kezdtek a politikai hatalomra is gondolni az egyre szaporodó gyárak és bankok ügyes tőkései. S a filozófia? Európa szellemi élete sohasem volt olyan kaotikus, mint akkor, a XIX. század első har-

madában. Keleten még hazaárulásszámba ment a feudalizmus kritikája, de már győzedelemre készülődött a liberalizmus, Nyugaton a kapitalizmus győzelmi kórusaiba még bele-bele sírtak a középkor után sóvárgó elégiák, amikor a jakobinusok vörös sipkáiban megjelentek az utópista szocialisták, Ikáriáikkal, Falansztereikkel és Bibliás Kommunizmusaikkal. Három társadalmi rend eszméi csaptak össze ekkor, míg lenn a társadalomban új erők fenyegették a feudalizmust és kapitalizmust egyaránt.

Vasvári hangja az egymás ellen rikoltó filozófiáknak ebben a hatalmas kórusában nem utolsó — s ezt itt az ideje kimondani — még európai viszonylatban sem.

Annak a polgári forradalmárnak a filozófiája szólal meg vele, amelyik a feudalizmus megdöntését az egész nép javára kívánja s a népet tartva szem előtt, még a polgársággal is szembekerül, ha az önérdekből le akarja fékezni a forradalmat. Azé a polgári forradalmáré, amelyik megsejti, hogy a polgárság uralma csak újfajta elnyomását teremti meg a népnek s ezért magával a polgári társadalommal kerül szembe, polgári forradalmárból utopista szocialista lesz.

Vasvári tudta, hogy a Cabet-i Ikária nem időszerű (eltekintve most attól, hogy egyáltalán megvalósíthatatlan), de nem akart megragadni a

közönséges polgári rendnél. Olyan állam után vágyott, amelyben nincs uralkodóosztály (gondoljunk a Horváth Istvánnal való vitájára!), amelyben »a kegyetlen pénzarisztokrácia« megsemmisül, amely maga »tökéletes köztársaság.« Ezért hirdette az emberiség »végtelen fejlődését«, ezért vallotta századáról, hogy »csak lépcső, amelyen a világszabadság megteremtői föllebb lépnek.«

Vasvári idealista fejlődéselve a Michelet által közvetített és megcsonkított hegeli dialektikából s méginkább a rousseau-i történetfilozófiából származik. Nincs meg benne az ellentétekben való fejlődésnek az a tiszta képlete, ami a hegeli filozófiát kiemeli kortársai közül, de nincs meg benne Hegel korlátoltsága sem, aki hajlandó volt az emberiség fejlődésének végpontjául odabigygyeszteni a frigyesvilmosi rendi monarchiát.

Vasvári kevesebb és több is Hegelnél s ez nem csak qualitásaik, de a magyar és német társadalom fejlődése közti különbségekből is adódik. Vasvári (és Petőfi) azért egyedülálló jelensége a filozófiatörténetnek, mert a magyar társadalom kapitalista fejlődése is sajátosan egyedülálló.

Hogy Vasvárinak e könyv első két fejezetében idézett eszméi hogyan kényszerültek megalkudni a nemesi liberálisok által vezetett forradalommal, azt mutatja be a könyv harmadik és negyedik

része: Vasvári 48-as szónoklatainak és tanulmányainak a gyüjteménye.

Vasvári — s ez emeli magasan az utopisták fölé — reálpolitikus volt. Sok minden kifogásolni valója volt a forradalomban, de sohasem fordult ellene, mert tudta, hogy 1848 nem végcél, csak átmenet »a teljes szabadság felé.« Rá is illik, amit Petőfi sajátmagáról írt: úgy bírálta a forradalmat, mint ahogyan a kocsis üti a lovát, amelyet gyorsabb ügetésre akar bírni, de nem akar gyengíteni. A belülről való kritikának, a forradalmi ékesszólásnak, a mély kritikai elemzésnek nem egy örökbecsű írását, szónoklatát alkotta meg Vasvári s ezeknek a legjavát különösebb kommentár nélkül ma is élvezheti az olvasó.

Befejezésül még valamit.

Bizonyára fel fog tünni az olvasónak az a szenvedélyes tartalmi és formai páthosz, amely annyira jellemzi Vasvári írásait. Ennek a patétikus forradalmiságnak — nemcsak nála, de minden hozzá hasonló hivatásos forradalmárnál — annak a felismerése az oka, hogy a jakobinus forradalmár céljai csak egy távolabbi jövőben valósulhatnak meg, hogy a jakobinus forradalmár eleve csak az utókor számára harcol. Robespierre, Vasvári és Petőfi közös érzése ez. Emlékezzünk »Az Apostol« híres monológjára. Szilveszter így kiált fel:

*»Csak egy napig tart a sugár élete,
Tudom, hogy a midőn megérkezik
A nagy szüret,
Akkorra én már rég lementem.«*

Ehhez az érzéshez párosul a néptől való elszigetelődésnek a tragikuma. A jakobinusok, nálunk is, Franciaországban is, a népet képviselik, azonban szilárd és állandó kapcsolatuk nincs a tömegekkel. A népért harcolnak, de a népet »gyermeknek« tartják (gondoljunk Petőfi és Marat nyilatkozataira!), amely nem képes — ahogyan Vasvári írja — »felfogni az emberiség magasabb célját.«

A néptől való elszigetelődésből származó tragikum, a harci céloknak csak egy későbbi jövőben bekövetkező győzelmének a tudata teremti meg azt az önfeláldozó, saját érdekeivel nem törődő, megvesztegethetetlenül jellemes, csak a célra tekintő forradalmárt, akinek pátosszá emelkedik a szava, ha ír vagy beszél. Robespierre, a legjellegzetesebb képviselője ennek a típusnak, így ír:

»Ekkor értettem meg, mennyi fájdalmat kell elszenvedni annak, aki életét az igazság harcának szenteli ... Az erényes ember jutalma maga a tudat, hogy jót akar ... a népek hálája nem marad el, emlékét megbecsülik az utódok.«

Vasvári más szavakkal ugyanezt mondja:
»Az ember letünik az élet szinpadáról, de tettei fennmaradnak... Az ember ezt tudja. S ismét több van egy erkölcsi rugóval, mi őt erényre buzdítja. Tudja, hogy... a jók az utókor hálás emlékében fognak élni.«
Ez a belső páthosz így csúcsosodik ki az erkölcsiségben, így válik a nagy emberek mozgatóerejévé az erkölcsi meggyőződés — Vasváriék szerint. Petőfi — ebben a kérdésben nincs különbség köztük — így ír magáról: »...szigorú erkölcsü ember valék, ami egy szóval annyi, mint republicanus....«
Ez a magyarázata annak, hogy Vasvári történelembölcseleti írásai miért annyira moralizálók: számára a történelmi cselekvés elsősorban etikai kérdés volt.
Vasváriék patétikus forradalmiságát egészen a vallásossághoz hasonló fanatizmusig fokozza a társadalmi fejlődés mozgató erejének nem ismerete. Azt a cselekvésbiztonságot, amit például a kommunista forradalmár a társadalom fejlődésének a tudományából merít, ők a történeti haladás mitológiájával támasztják alá.
A francia forradalom L'Etre Suprême-e, Petőfi és Vasvári Világszelleme, amelynek parancsára áldozatul kell hozni az életet egy távoli jövő érdekében, nem szólam, nem frázis sem

Robespierre, sem Petőfiék számára, ez tölti ki azt az űrt, amely az osztályhelyzetükből s a sokszor tényleg értelmi és erkölcsi meggyőződésükből kinövő forradalmi szándék határozottsága és az értelem kétségei közt fennáll.

Ez a belső tartalmi pátosz annyira lényege a jakobinus forradalmárnak, hogy formailag is jelentkezik, átheviti szavait, írását, szónoklatait. A tartalomnak ez a formába való átforrósodása igen határozottan figyelhető meg Petőfinél, aki a köztudomás szerint is »a népi közvetlenség és egyszerűség költője.« Forradalmi versei egyszerűek, a néphez szólóak, szinte pátoszellenesek — addig, míg a jelen harcairól van szó bennük. De mihelyt például »Az Apostol«-ban a jövőre, a nagyobb távlatokra próbál fényt deríteni, ellenállhatatlan sodorral kapja el a vers sorait a tartalomból önként következő, egészen magasrendű pátosz.

Szilveszter és Vasvári pátosza ugyanaz, hiszen a Szilveszter élete a Vasvári élete is.

S ezért nem lemosolyogni való az a pátosz, amely a következő oldalról már áradni fog az olvasó felé, hanem kegyeletes megemlékezésre késztő: Vasvári, a vasvárik tényleg apostolok voltak, a mi ügyünk nagy előkészítői.

Fekete Sándor

I. TÖRTÉNELEMBÖLCSELETI IRÁSOK

1. *A természet és történet*

Az emberi kebelben egy kiolthatatlan vágy van a boldogság után. Földi boldogságról szólok. Majd mindenik máskép akar boldog lenni, de mindenik akar. E vágyat a természet oltá az ember' kebelébe, s utnak inditá őt a föld' tekervényes ösvényein, hogy keresse boldogságát. És az emberek évezredek óta bolyonganak az élet utain, a boldogságot keresik. — S olvassuk a világtörténet' könyvét: az emberiség nagyobb része kezdet óta boldogtalan; nyomoruságban sanyarog, s a mit hallani szörnyű!... *az emberiség jobb, erényesebb része sanyarog.*

Pedig e boldogságvágyat a természet nem azért oltá kebelünkbe, hogy azt soha ki ne elégitse: az igazság' napjainak meg kell jőni!

Az ember szomjazza a boldogságot, és nem boldog. — Mi ennek az oka? talán a természet? — az anya lehet-e kegyetlen gyermekei iránt?

Nézzünk szét a természetben. Gátol-e ez minket boldogságunk' elérésében? Ha valaha gátolt is némileg: ezen akadályok végkép megszüntenek. A tüzokádó hegy nem borit többé el városokat, a vizözön nem nyeli többé el a világot, a villám nem sujtja többé le az embert, a hideg, a meleg nem öli többé meg: mindez ellen óvszert talált fel az emberi ész.

Honnan tehát e gátok, ez akadályok az emberiség útjában? ki akadályozza a halandót boldogsága elérésében? Nem a természet, nem a föld, nem az ég; hanem az egyesek rosz akarata, mely a világszellemet tisztán kifejlődni nem engedé. A természet akadályaival megküzdénk, s legyőztük azokat; mert ezek mindig ugyanazok, mindig változatlanok.

Az emberi rosz akarat' szörnyeit a jobb rész e mai napig le nem birta győzni; mert a mint egy szörnyeteget legyőzött, azonnal egy ujat teremtett a rosz akaratuak elméje, s az emberek jobb része évezredek óta birkózik, viaskodik a gonoszokkal...

A küzdelem még nincs bevégezve, de annyit előre tudunk, hogy az igazságnak győzni kell: az akadályok le lesznek küzdve! a boldogság napjainak meg kell jőni.

S hogy a nemzetek ujabb akadályok, ujabb átok ellen biztosithassák magukat: tudniok

kell, mi történt már a világon? micsoda viszonyokkal küzdöttek az ősi nemzedékek? mikép törekedtek a boldogság után, s mért nem lehetett azt elérniök? Főczélja a történetirásnak: megvizsgálni a leviharzott századokat s tanulni azoknak a tényeiből, botlásaiból.

A rövid, de tanulságos megjegyzések szellemét teszik a történetírásnak. E' tanulság azon zsákmány, melyet a mult idők küzdelmeiből, csatáiból magunkhoz ragadunk. — Aesop mesét ír, hosszú sorokban, s végére teszi egy pár szóval a tanulságot: ezen egy pár szó lelke az egésznek. Mi nem meséket, hanem valóságos tényeket beszélünk el, s följegyezzük utánok a tanulságot, hogy az emberek mások példáján okuljanak. — Először meg kellett ismernünk a természet titkait, ki kellett kutatnunk erejét, müködését, hatalmát, csak azután győzhettük le az akadályokat, melyeket az emberiség' haladási utjába a természet gördit. Az óriás hatalmú természeti elemeket legyőztük, s le fogjuk győzni az emberi rosz akarat által utunkba görditett akadályokat is, ha előbb kitanuljuk ezeknek természetét, erejét, müködését. S erre megtanit bennünket a *történetkönyv*. Ezt kell olvasnunk, s ha olvastuk, elmélkedjünk a tények fölött.

2. *A történeti események' kifejlődési folyama*

Ne felejtsük el, miszerint az emberiség nem született bölcscsé: a bölcseség' kövét hosszas századok' keserü tapasztalatain kellett megvásárolnia. Vannak dolgok, vannak intézvények a történetek' eseményfolyamában, melyek saját korukban szükségesek, czélszerüek, elkerülhetetlenek voltak: később pedig megszüntek azok lenni. Sok intézvénynek meg van a saját korszaka, melynek lejártával túlélte magát. Mert az emberiség magas czéljainak elérésére hatalmas eszközökre van szükség: évek, évtizedek, századok csak eszközül szolgáltak egy boldogabb jövő' előidézésére. Innen van, hogy a mely eszméknek egyik század hódol, azoknak oltára egy felvilágosultabb században romba dől, azoknak bálványa szétomlik, s a kor új istent emel a század oltárára. S ámbár ezen uj korszak már felvilágosultabb az előbbinél: mert ez lépcsőül szolgált, melyen az uj század magasbra léphete. Fatörzsre van szükség, hogy abból ágak sarjadozzanak, ágakra van szükség, hogy azokból bimbók fejlődjenek, bimbókra van szükség, hogy virágok nyiljanak, s virágokra van szükség, hogy azokból gyümölcs teremjen.

És ha a gyümölcs már megérlelődött, nincs többé szükség a bimbókra, ágakra és fatörzsre, — mert mind ezeknek magva a gyümölcsben foglaltatik, — de azért ki merné azt állítani a gyümölcsözés' korszakában, hogy »mig e fának törzse nőtt, mig ágai fejledeztek, mig virágai nyiltak: az mind felesleges, haszontalan korszak volt?« — A természetben nincs ugrás. — A mi később megszünt szükség lenni: az a maga idejében szükséges és elkerülhetetlen lehetett. És a mi a világnak roppant szinpadán kezdet óta megtörtént, az mind egy czélra vezet, az mind az emberi nem' felvilágosodását mozditja elő. A halandók' szemei századokon át jogtipró zsarnokságot szemlélték, s szinte azt lehete hinni, hogy már megszokták e százados helyzetet. Pedig nem úgy van. A zsarnokság véres képei megutáltatják ezt az emberiséggel, de megkedveltetni aligha fogják. A nyomorba süllyesztett nemzet saját kárán okul; s intő például áll más nemzetek szemei előtt. A mi csak történt, jó vagy rosz, az mind az emberiség' felvilágositására szolgál. S a világtörténet' kezdete óta már annyi esemény ment véghez, hogy nem messze van az idő, melyben az emberek nem lesznek kénytelenek saját keserü tapasztalásaikon okulni.

A bécsi Congressus Európának békét adott. E' békeidő alatt a' nemzetek' főnyeresége az, hogy gondolkodhatnak, elmélkedhetnek, nem háborgatja őket a csatazaj. S a gondolkodó népek már nagyobb részint tisztában állnak önmagukkal, s jövőjük biztositásáról gondoskodnak. »Véges ne korlátozzon végtelent« ... igy énekel Szelestey.

Ez a helyes szempont, melyből a mult századok' eseményeit tekintenünk szükség. Nem mindig kell elátkoznunk a multak' embereit, ha azok tévedtek, hibáztak, botlának: minket illethet teljes joggal a szemrehányás, ha elődeink botlásain, tévedésein nem okulnánk.

Midőn én a nemzetek' kifejlődéséről beszélek, mindig igyekszem magamat velök egy korba helyezni, mert a tények fölött tisztán itélni csak igy lehet.

Ha a kertész, a természet lépcsőzetes haladásának menetét fel akarja fogni: a fa kifejlődési történetét ismernie kell. Örül, ha az elvetett famag a földből kibuvik, örül, ha e csirából levél fejlődik ki, örül ha a levelek közől gyenge ág nyulik fel, örül ha e törzság később uj ágakat hajt, örül, ha ezen ágak virágoznak, és legjobban örül ha e virágokból gyümölcs fejlődik ki.

Igy vagyok én a nemzetélet' vizsgálatával. Ismerem a nemzetek' életfajának kifejlődési történetét. S azért rokonszenvemet gyakran a legparányibb uj fejlődés szemlélte is megnyeri, mert előre tudom, mi fog ebből ismét tovább fejlődni.

A természetben ugrás nem történt. Egyik nemzet gyorsabban halad fel a lépcsőn, mint a másik, de lépcsőket keresztül egyik sem ugorhat.

E szabályt a természet tanítja.

S vajha megtanulnák ezt mindazok, kik a nemzetéletek fölött itélni mernek, s azoknak kifejlődési lépcsőzetét nem ismerik.

Ezek aztán vagy nincsenek megelégedve a nemzetek' előhaladásával, vagy korálják a kifejlődést.

Nem nevetséges-e a kertész, ki gyümölcsöt vár, mielőtt a fa virágzott volna?

És nem nevetséges-e azon másik is, ki a fejlődő virágokat vissza akarná erőszakolni a bimbódzás' korszakába?

Vétek a nemzetfa' kifejlődését gátolni, de vétek a gyenge csemetét idétlen virágzásra erőszakolni is!

Hol a szabad kifejlődés gátoltatik, ott a gyümölcs a virág' bimbajában meg lesz fojtva.

Hol a fa időelőtti virágzásra erőszakoltatik: ott a hirtelen fejlesztett virágok csak a szemet fogják pillanatiglan kápráztatni, de gyümölcsöt nem teremhetnek.

Olvassuk a világtörténet' szentirását.

Ebből tanulhatni meg a nemzetéletek' hévmérőjének szabályait.

E hévmérő' fokai szerint kell vizsgálnunk saját nemzetünk történetét.

Ezt ismerve örülni fogunk nemzetünk' legparányibb előhaladásán is. És sokszor fogunk helyeselni tényeket az előbbi századokban, melyek a jelenkor igényeit ki nem elégithetik. Mert e tények mind egyes lépcsőkül szolgáltak melyeken a XIX-ik század oltárához feljuthatánk.

3. A vezéreszmék' czélja

Világnézeteket kell szereznünk.

Emberre nézve a helyes vezéreszme az, mi madaraknál a repülő szárny.

A' világnézet szárnyat ad az embernek, mellyek vitorláival a lég' magas hullámain sajkázhat.

E szárnyak' segélyével a világ fölébe emelkedhetünk.

Egy pillanattal beláthatjuk a föld' nagy részét.

Ki világnézetekkel nem bír: az egy szük völgy' rejtekéhez van lánczolva, s keskeny látkörén tul nem hatnak szemei, mert magasabbra emelkedni nem bir, nem képes.

Hasonlit a tollatlan madárfiuhoz, melly csak a fészket látja, mellyhez tehetlensége lánczolja, s ha föltekint, legfölebb egy darabka eget pillanthat meg a faágak között.

De ha e madárnak szárnyai megnőnek, fölreppen kisded fészkéből, s a lég birodalmában fog andalogni. Maga fölött teljes nagyszerüségében látja ekkor kiterjedni a roppant eget, és alant látja sötétülni a fél-föld' téres vidékeit.

E' világnézeti szárny különösen szükséges a történet' árnyékbirodalmában.

Ki magasabbra emelkedni tud, az nincs az események' százalaku változataihoz csatolva, az felül tudja szárnyalni a tények halmazát, s egy magasabb ponton állapodik meg.

Alant viharzani engedi a tények' folyamát, a nélkül, hogy azok hullámai által elhagyná magát sodortatni. Az események' egyes buborékjait nem veszi tekintetbe, hanem itél az összes cselekvények' folyama felől.

Ki a pacsirtával igy fölemelkedni nem tud: az alant a tények' karfáiba kénytelen fogódzni.

Pedig ha Áeneas Trójából Italia felé evez: nem szükség bele ülnünk sajkájába, nem szük-

ség vele együtt apró zátonyokhoz ütődnünk, ha szárnyainkon a sajka fölött bírunk lebegni.

E világnézeti hatalom megóv bennünket a multak' aprószerű fájdalmaitól.

Ki az emlékezet' pályáján a lezajlott századok virágai közt andalog, s minden bokorról egy emlékszálat akar szakasztani: az könnyen áldozata lehet a tulbuzgó részvétnek.

A kevés örömrózsák között sok a bu, a fájdalom', a szenvedés' hervatag virága.

Ezeknek illata kedves a rokonérzők előtt, de lassú méreg, lassu halál.

Ha a világtörténet' minden martirjai fölött könnyeket hullatunk: nem marad szemeinkben egy csepp se, melylyel ön sorsunkat könnyezhessük.

Ha az ártatlanul szenvedettek' mindegyike felé a szánalom' a rokonérzet 'egy-egy sohaját bocsátnók: kimerítjük kebelünkben a sohaj' forrását, s önszenvedéseink fölött nem fogunk tudni sohajtozni. Pedig e sohaj a szenvedő kebel galambpostája. Fájdalmaink' panaszlevelét magával viszi, s e néma panaszlás megkönnyiti a kebel' kinait.

Ne álljunk hát meg a mult kor' minden tényeinél, ne szakitsunk minden bokorról buvirágot.

Emelkedjünk föl a magasabb légvonalba, s fogjuk látni, mint terül el alattunk a multnak' szőnyege.

Ha a lezajlott idők' eseményeinek tarka virányai fölött végig repülünk: szinte érezni fogunk rokonszenvet az alant halványuló bus liliomok iránt.

De legalább nem szakitjuk azokat le. Nem rejtjük keblünkre örök emlékül a kinok' sötét virágait. Magasba repülve, összefutnak szemeink előtt a szinek, a buvirágok egybefolynak az öröm rózsáival.

Egészen fogjuk látni az emberiség szenvedéseinek, s örömeinek vegyületét.

Ezt főleg a világtörténeti eseményeknél czélszerü tennünk, mellyeket hontörténeti eseményeinknél egybehasonlitás végett idéznünk szükséges. Sokszor századok', sőt évezredek' eseményeit is egy kisszerü képben ábrázolva fogjuk szemlélni.

A történetiró' szilárd jelleme, erélyes önállása abból tünik ki, ha a multak változatos képei fölött egy határozott irányban bir lebegni, s a sokféle tényekről a sok századokról szólva, soha e tényekhez nem ragad, soha magát a multak' homályvölgyeiben nem felejti.

A történetbuvár bányász, ki a mult századok' aknáiban nemes érczeket keres. De ezen

érczeket ki kell hoznia a bánya sötét üregeiből, s a felvilág' fényénél czélszerü megvizsgálnia.

A történetirónak a jelen kor' világitó napfényénél kell a multak tényeit megbirálni!

Az események' folyama lezug a' magas bérczekről, s tekervényesen andalog a sziklák' völgyeiben. Ha mi nem tudunk felülemelkedni e tényhullámokon : ugy soha meg nem ismerhetjük az egész folyam' főirányát. Csak a völgyet fognók igy látni, ennek szük látkörén túl tekintenünk nem lehetne.

Egy magasabb sziklatetőre kell tehát állanunk, mert csak igy láthatandjuk az alattunk viharzó folyam egész menetét, és iránya fölött csak ekkor itélhetünk.

Ugyanazért :

Világnézeteket kell szereznünk, mellyek iránytűül szolgáljanak az események hullámai között! E vezérnézetek szerint fogjuk magunkat a tények zavaros tengerén tájékozhatni.

4. Iránynézetek életrajzi történetünk felett

Vannak, kik a magyar nemzet' mult századaiban élt nevezetes férfiak' és hölgyek életét azért nem méltatják komoly figyelemre ; mert azok cselekvényeikben az emberiség' legszen-

tebb érdekeit nem mindenkor tudták szemök előtt tartani.

E mellőzés, e méltánytalanság nagy elfogultságra mutat. Pálczát törni a leviharzott századok férfiai felett azért, mivel az emberiség szent érdekeiről nem ugy gondolkodtak, mint a 19-ik század : igazságtalanság az elhunytak iránt ; tiszteletlenség századok előtt élt őseink' irányában.

Szabad-e azt jogszerüleg követelnünk az elmult századok' férfiaitól, hogy ezek korukon fölülemelkedjenek? lehet-e szemökre vetnünk, hogy a kort, melyben éltek, századokkal meg nem előzték?

Hisz azt bámuljuk, azon csudálkozunk, ha találunk egyeseket, kik századuk' sötét eszmekörét tulhaladva állanak a homályboritott kor felett, s ez valóban csoda, ezen méltán álmélkodhatunk. — De ezt csak egyes lángeszek tehetik, kiknek szabad lelke tulszárnyal ködös századunk' homálykörén, kik sóvárogva epednek egy szebb jövő után, melynek egykori eljövendéséről meg vannak győződve, de melynek megéréséhez nekik nem lehet reményök a mostoha körülmények miatt.

Az ember uralkodik a természet fölött, az ember fölött pedig uralkodik a korszellem. A kor' elvei, eszméi, fogalmai adnak irányt az

emberek' cselekvényeinek. Az uralkodó elvek, eszmék, fogalmak vitorlái az emberi életsajkának, s ha ezen eszmék sötétek, ha ezen elvek fonákok, ha e fogalmak homályosak: annak a tanitók az okai, kik a század számára hamis elveket, s áleszméket hirdettek. — Sokszor egész korszakok szelleme az előbbi századoktól függ; mert azok hinték el az elvek magvait, mellyek a jövő évszázad kárára sarjadoztak fel.

Ha tehát van, ki a sötét századok eszmekörén fölülemelkedett, az bámulatunkat méltán igényli: de a ki a kor' uralkodó eszméinek tömkelegéből kiszabadulni nem tud, nem képes: azt jogszerüleg elkárhoztatnunk nem lehet, az ilyenre átkot mondani méltatlanság. Az uralkodó eszmék' folyama rohanva viharzik át a föld' kerekségén, s hatalmas hullámai magukkal ragadják az embereket. Szemrehányásunk ne érje az egyéneket, kik saját koruk eszméi szerint müködtek. Tényeiket kárhoztatni fogjuk, ha hibásak, de jó szándékuk iránt kegyelettel kell viseltetnünk, ha csak az ellenkezőrül meg nem győződünk. Ostorozzuk inkább azokat, kik a korszellem vezérei voltak, kik a század szellemének irányt adának. Roszalásunk csak azokat sujtja, kiknek tényeiből gonoszság tünik ki, kik a sötét-

séget terjeszték, hogy a sötét éj' baglyai lehessenek, s csak ők legyenek kizárólagos birtokában a világosságnak.

Gyakran fogunk látni egyéneket, kik sokat tettek, kiknek müködése messze terjedett, kik bámulásra ragadnak bennünket eredményes tényeik által, de ne hagyjuk magunkat elámittatni. Cselekvényeik kutfejét mélyebben kell vizsgálnunk, s ha tényeik' leple alatt ott találjuk az önérdek, a haszonlesés álnok kigyóját, ki kell azt mutatnunk minden himezés nélkül, hogy az önérdek' munkáit megkülönböztessük az erény cselekvényeitől.

5. A nagy férfiak osztályzata

Az emberi élet oly rövid, hogy ezt méltán keveselli a halandók' legnagyobb része. S itt rejlik oka azon gyarló, de mégis magasztos szenvedélynek, miszerint az emberek a siron tul is élni akarnak — az utókor' emlékében. E szép vágy egyik alapja az erkölcsiségnek. Mindenki tenni akar oly valamit embertársai számára, mi által azokat maga iránt szellemileg hálára kötelezze. — Ha a földmivelő egy kis házat épit öreg napjaiban, s munkaközben betegségbe esik, e szavak fakadnak fel őszinte kebeléből : »Csak ezt a kis házat építhettem

volna föl gyermekeim számára, hogy legalább megemlegetnének unokáim.« Ime! ő számol az utókor' emlékére, pedig tudja, érzi önparányiságát, de legalább kevés rokonai emlékében akar fenmaradni. — Az utókor viszont örömest emlékezik elhunyt jobbjaira; a gyermekek és unokák virágot ültetnek atyjok sirjára; a testvér, a barát, a szerető könnyeket hullat kedvese után az emlékezet szent óráiban. — S e viszonylagos gyöngédség, e szent láncz az élők és elhunytak közt nem a tulmivelt divatvilág' találványa: a romlatlan emberi kebel egyik érzeménye ez, melynek alapja a halandói természet' édes titkai közt rejlik. Nem csak a müveltség által finomitott sziveknél, hanem a nép között is feltaláljuk ezen érzelmeket; a nép között, mely megőrizte az emberi természetet tiszta eredetiségében. Egy jó erkölcsös embert évtizedeken át megemleget a nép, s jól esik árva lelkének, ha olyakat talál körében, kik érdemesek a megemlegetésre. S innen magyarázható meg, hogy midőn a népnek nagy emberei nincsenek, — vagy ha vannak, azokat nem ismeri — a rabló haramiákat énekli meg, s mellőzve az erkölcsiség' szabályait, a haramia-jellem' szilárdságát dicsőiti, és Sobrinak, meg társainak reményt nyujt a halhatatlanságra:

»Hirök nevök fenmarad.
Mert vitézül harczoltak,
Kivált Sobri Józsinak.« sat.

Kiket a sors-szeszély kedvezőbb körülmények közé juttatott, azok a nagyobbszerü tények által igyekeztek kivivni nevök' halhatatlanságát. Az ó-kor hóditóinak világrenditő csatái trónokat döntének meg, nemzeteket törültek el a föld hátáról, országokat sülyesztének el, s mindennek kutfeje legtöbbnyire a *dicsvágy, a' hirszomj* volt. Azt hivék, hogy az utókor őket fogja a' világ' legnagyobb embereinek tartani, mert legvéresebb csatákat vivtak, s más alakot adának a félvilágnak. — Csalatkoztak. — Ők szabad népeket igáztak meg, önálló országok' függetlenségét ásták alá, lábbal tapodák a népjogokat, rontottak jobra-balra szakadatlanul: az utókor bámulattal emlékszik földrenditő csatáikra, de tisztelni őket soha nem fogja. Sirjaikon átok fekszik — az eltiport népek sulyos átka — s az utókor csak mások rettentő példájára emlegetendi őket. — A nép érzé elnyomatását, és föl-föllázadt ellenök. De ők az elégületlenség szavaiból nem akarák megérteni, hogy itt a lealacsonyitott emberi méltóság lázadt fel ellenök, még zsarnokabbul dermeszték rideg

kezeiket az elnyomott népekre, és nem volt keblökben semmi tisztelet az emberi jogok iránt....

Voltak, kivált a zsarnokság kebellázító századaiban, kik elzárkozának az elnyomott nemzet' szine elől, s minthogy a nemzet hálájára nem számolhattak, hizelgőket vettek trónjaikhoz, hogy ezeknek kibérlett ajkairól hallják a magasztalás' szépen hangzó szavait. Csakhogy ezen dicséretek, e tömjénező magasztalások nem eredtek a közhála forrásából; magukon viselék az erőltetés' nyilvános bélyegét, s a zsarnokok maguk se hivék, a mit a bérlett hizelgők füleikbe suttogtak. Nero maga is meg sokallá a tömérdek aljas hizelgést, mellyel a bérlett lelkű hizelgők őt eláraszták, s midőn minden parancsait vakon teljesiték, minden szavát bölcsnek hirdeték, egy alkalommal igy kiáltott fel: »o ember! mily szolgai barom vagy!« — Az ily hizelgők magasztalása csak a koporsóig tart. A sirnál elnémul a hizelgés' ajka: itt a történet' komoly muzsájának országa kezdődik. Voltak hatalmasok is, kik nevök fenmaradását óriási müvek által akarták meg örökiteni. Ott állnak Egyiptus és Nubia térein az örök idővel versenyt élő gulák, és obeliszkok, mosolyogva a vészt és vihart. E piramisokon 4000 év moha ülepedett

meg, s az alant andalgó vándor fejszédülve pillant föl rájok; azért mondá vitézeinek Napoleon ezen óriási szobrok alatt: »E roppant kőtömegekről négyezer év néz le reátok, 's azt várja, mit tudnak a francziák?« Mörisz és Ozimandiás, meg a többi királyok örök időkig fenmaradó betűkkel vésették ezen óriási szobrokra neveiket, fennen hirdetve a világnak, hogy ők a *királyok' királyai*, és azt hitték: minden ivadék, minden század bámulni fogja őket roppant műveikben, s nevök fenmaradása örök időkre biztosítva van. — Rémitően csalatkoztak. — Ha ők méltók akartak lenni a nagy királyok' nevére, igyekeztek volna megnyerni népök bizalmát, szeretetét; mert csak azon szobor teszi halhatatlanná az elhunyt nevét, melyet a közhála, a közméltány emelt. A szoborral jelöltet nem teszi halhatatlanná a szobor nagysága, hanem azzá teszi a nemzet-hála, a nép-méltány, mely fölibe e szobrot emelé. És ki merné mondani ma, hogy az egyiptomi roppant kőtömegek az egyiptomi királyok' nagyságát hirdetik? a nép hálája, a nemzet szeretete emelte tán e roppant emlékeket? a közelismerés, a közméltány tolmácsai ezek? — Épen nem. Egyiptom büszke királyai erővel akarták kicsikarni a sors' kezéből a halhatatlanság'

koszorúját; érdemet akartak tenni nevök' örökitésére: de a czélhoz vezető eszközöket rémitően eltévesztték, s elfelejték, hogy egy királyt naggyá csak a nemzethála, csak a népbizalom tehet. Ők elnyomói voltak a népnek, ők milliókat áldoztak fel büszke czéljaiknak, s ha e kőtömegek beszélni tudnának, tanulságot fognának tenni a népmilliók' nyomoráról, kik ennek építésére erőszakoltattak; tanulságot a roppant munkában elvérzettekről, kiknek ártatlan vére boszuért kiáltott a nemzetekhez, a földig tiport emberiség' nevében. E kövekrül nem a királyok' nagyságát, hanem azon népek átkát olvashatjuk le, kik egy ember' bitor önkénye alá görnyesztve, lélektelen eszközök gyanánt használtattak föl egy ember büszke czéljaira.

Igy itél a multak' embereiről a század, s a mai kitisztult eszmék szerint három osztályát ismerjük a nagy férfiaknak.

Az első osztályba azon kevesek tartoznak, kiknek kebelében az emberiség boldogításának nagy eszméje megérlelődött, s nagyszerű tényeket visznek véghez a világszabadság, a világboldogitás érdekében. — Ezeknek karja egy egész világot átkarol, ezeknek szive az egész emberi nemzetért dobog: ők teremtőként lebegnek a földteke fölött, hogy ujra

alkossák a világot, melyet az emberi gonoszság, s bitor önkény siralomvölgygyé változtatott.

Az ily férfiak száma igen kevés; mert itt nem csak emberre van szükség, ki a világboldogitás roppant eszméjétől át legyen hatva; itt nem csak kebel kell, mely az emberi nem' boldogitásáért forróan érezzen: itt óriási erő is kivántatik, hogy az ily férfiu a világ' romlott rendszerének nyügeit széttéphesse, s megoldozza az iga alatt nyögő emberiség rablánczait. Ő a föld' mindenhatója.

Az ily férfiu pályája nehéz. — Ha szerencséjében bizakodva, merészen rohan, s meg akarja előzni az időt: az elemek összeesküsznek ellene, s tervei porba hullottak. Ha az égiekhez akar emelkedni: az emberek irigy kezei visszarángatják őt; mert megsérté az emberi méltóságot. Ha az emberekkel szövetkezik: gyarlóságon kell épitenie; ha ég' kegyébe támaszkodik: előbb-utóbb meg fog rendülni bizodalma. — Szép napon indul pályájára, s azt véli, örökké igy fog tartani, pedig bekövetkezik a kétségek éje, a nap elenyészik, s ő ott áll a fekete éjben, kezében tartva a pislogó szövétneket, melynek fénye csak rémes alakot ad a sötétéjnek, de a kétely fekete fellegeit el nem oszlatja. — Ily férfiak-

nak frigyet kellene kötni a szerencsével, szövetségre kellene állani az elemekkel: de ez lehetetlen. Mit tegyen tehát az ily magas hivatásu férfiu? Fogadja szövetséges társává az örök igazság halhatatlan szüzét, és ez által szövetségese leend az ég; mert e szüz az ég' szülötte, szövetségese leszen az idő; mert ez testvére az örök igazság' szüz hölgyének; szövetségesei lesznek az emberek; mert ezek századok óta szomjazzák az igazságot. — Az ily férfiak haladjanak folyvást az igazság' szent ösvényén. Ha igazi nagyok akarnak lenni tiszta öntudattal kell lépni világboldogitó eszményök' létesítésének pályájára. — Gondolataikban és tényeikben, akaratukban és cselekményeikben gyönyörű öszhangzatnak kell lenni. Tisztán föl kell fogniok céljaikat, s az eszközök' választásakor nem szabad egyik következetlenségből a másikba tántorogniok. Sokan indultak már el az igazság' ösvényén, de kevés példa van rá, hogy állhatatosak maradtak volna föltételeikben: a dicsőség itt azon keveseké, kik le nem szédültek e magas pályáról. — Ez a nagy férfiak első osztálya.

Ezektől jól megkülönböztessük az ugyneveezett cosmopolitákat, kik magukat a világ polgárainak, az emberiség apostolainak szeretnék neveztetni. Ezek el akarnák velük hitetni,

hogy a mit ők tesznek, azt mind az emberiség szent ügyéért teszik, ha ők fáradoznak, azt mind a nagy világ érdekében cselekszik. Utoljára még azt is fogják állitani, miszerint ha ők esznek, és sétálnak, még azt is mind az emberiség' magasztos érdekéért teszik. Mindenkor kerültem az ily embert. — Ez nyugodtan nézi a honfitársain csörgő rablánczokat, s azon okoskodik nagy komolyan és nagy bölcsen, vajjon mily arányban áll azon nyomás, melyet a lánczok jelenleg gyakorolnak bizonyos számú embereken, azon nyomáshoz, melyet kétszer és egy félszer sulyosabb lánczok fognának gyakorolni ugyanazon idő alatt félannyi emberen stb.? s midőn ezen okoskodik, s a kétszer kettőt forgatja: azt hiszi, hogy ő az emberiség' érdekében müködik. Az ily embernek szive kőbül van, esze pedig vasból, melyet a rozsda emésztend meg. Az ily ember végre önmagáról is megfelejtkezik, s nem tudom igaz-e, de beszélik, hogy midőn egy ily cosmopolita fölött a ház égett: saját jó akaratából ki nem szaladt, s midőn a szomszédok ki ragadák a tüzből, s kérdezék: miért nem futott hamarább ki? azt felelé, hogy ő e tüzvész által alkalmat nyert egy ujonnan létesitendő tudományos fölfedezésre, s azért ült oly türelemmel az égő szobában, »hogy

mérlegelhesse : hány foknyi melegséget képes az ember eltürni egy égő szobában, s mily arányban van az emberi test melegülése a szobai levegő melegüléséhez?« s e fölfedezést szinte az emberiség boldogitására akará létesiteni. — Bizton hihetjük, miszerint az ily cosmopolita azért vallja magát az emberiség' apostolának, a nagy világ polgárának, hogy körülötte lévő szegény honfitársaival ne kelljen jót tennie; azért akar fölülemelkedni saját hazáján, hogy a honfikötelességektől föloldozza magát. Ő erőnek erejével a világot akarja boldogitani — mely neki hasznát aligha veszi — de honáról elfelejtkezik, s minthogy az emberiségnek használni nem képes, honának pedig használni nem akar, nem hajlandó: utoljára nyomtalanul enyészik el élete. Ezekről szokta a magyar mondani : »sem országa, sem hazája.«

A nagy férfiak második osztályába azok tartoznak, kik legalább egy ideig ringatják a szenvedés bölcsőjében siró emberi nemzetet, hogy ringatásaik közt felejtse kinait. Ezek tudják, hogy az emberiség nemzetcsaládokból áll, s tudják, hogy ha egy ily családnak használnak, használtak közvetve az emberiségnek is. — Ezeknek keblében magasztos láng lobog az emberiség szent ügyei iránt, szivök a nagy-

szerü eszmékre földobog: de elég erejök nincs a magas czélért sikerrel küzdeni. Sokan voltak ezen osztályból, kiket a kor, melyben éltek, nem ismert, nem fogott fel: nagy elégtét ezekre nézve, ha legalább az utókor elismeri törekvéseiket, s méltányolni tudja tényeiket. — Sokaknak küzdelemben kellett elvérzeni; de méltatlanság volna tőlök megtagadnunk az érdemet, mert törekvéseiket fényes siker nem koronázta. Övék a szándék, és ez tiszta volt: — az eredvény legtöbbnyire a körülményektől függ. — Voltak, kik hazájokat siraták, kik a szenvedő emberiség fölött könnyeztek: de kortársaik nem tudák, miért hullanak e könnyek? — Ha talán néha pillanatnyi megindulást idéztek elő az énekes' szomoru szavai, s az őt környezők szánalomból a részvét' és sajnálkozat' koszoruját aggaták homlokára, ... e koszoru nem enyhité, hanem égette a dalnok homlokát, nem szünteté meg, hanem kétszerezé fájdalmait. Ezeknek hamva elismerést vár a tisztább fölfogásu utókortól, ezeknek mi nyujtsuk engesztelő jobbjainkat, hogy kimentsük hideg keblü őseink' hibáit, s kibéküljünk az alacsony sirban szendergő dalnok' megsértett árnyával. — Ezen osztályba tartoznak a honszerető irók, kik magányban működtek nemzetök' javára, és ide tartoznak

mindazok, kik hazájok' javán munkálkodtak; mert a ki honáért tesz, az tesz az egész emberiségért, melynek családai nemzetekből állanak. Az egész világnak igen kevés ember szolgálhat: honának mindegyik. Hazafinak lenni nem nehéz. Vannak ugyan az ezen osztályhoz tartozó férfiaknak egyes léptei, melyek némileg ellenmondanak életelveiknek, de ily egyes botlások meg nem fosztják fényétől a jellemet. Volt, a ki sok jót tett, mert lelkében élt a hazaszeretet' nagy eszméje, és tettei nagy hazafinak mutatják őt, de ugyanez néha botlott is, hibázott is. Itt jusson eszünkbe mentségére, hogy mielőtt ő nagy hazafi lett volna, emberré született.

A nagy férfiak harmadik osztályába azok tartoznak, kiknek keblében sok világszerelmi, sok emberbaráti érzelem honol, de ezen érzelmek nincsenek kifejlesztve, s nem eszményültek életczéllá. Ezeknek keblében van hajlam a szépre, nemesre, jóra; csakhogy e hajlamnak nincs irány adva. Van bennök fogékonyság a cselekvésre, csakhogy e cselekvés' számára nem tudnak pályát nyitni. Bennök nem él egy magasb eszmény, mely életpályájok vezérlené, tényeikben nincs bizonyos irány, mely egész pályájukon átszövődnék, s magán viselné az emberszeretet, a világegyenlőségi

vágy' szép zomáczát. — A keblökben szendergő jobb érzelmek pillanatiglan fölhevitik őket, s e perczben nagyszerü tényekre, nagyszerü áldozatokra képesek.

A történetkönyvből egy lapot olvasnak, melyen egy hős tünik föl teljes nagyságában, bezárják a könyvet, s kardot ragadnak kezökbe, és óriási elszántsággal képesek küzdeni. Egy másik olvas egy szép korról, melyben egy nemzet boldognak érezte magát, s keblében is vágy keletkezik e jobb kor' visszavarázslására, s midőn óriási tervével föllép, kezében a jog és szabadság' szent zászlóit tartva, azt vélnők messiása lesz nemzetének; de a fény melly őt körülsugárzá, csak hamar eloszlik, a lelkesület pillanata lejár, s ő visszasülyed a köznapiság emberei közé; elmulik az elragadtatás, mely vágyát fölébreszté, s a nagyság mely örök tartósságot látszék igérni, lehanyatlik; mert őt e lépésre nem a benső meggyőződés, nem a szabadságvágy' megérlelt eszménye, hanem a pillanatnyi fölhevülés lelkesité. A föllépés, mely külszinleg nagyszerünek látszék, tartóssággal nem bir, mert alapja a képzelet fölhevülése volt, melynek álma hirtelen elrepül, s ő ott nem marad pályája' közepén, s az óriási müvet tovább folytatni nem birja; mert cselekvényeinek indoka nem

saját meggyőződése, nem keble örökigazságérzetének sugallata, hanem egy elragadó példa, egy pillanatnyi lelkesület volt, melynek álomképei hirtelen eltüntek. — Az ily ember nem küzd egy magasztosabb eszméért. A mit tesz hona javára, azt mintegy természeti ösztönszerüleg teszi amit tesz az emberiség javára, azt teszi mert mások is tették, s ő természetszerű jó hajlaminál fogva nem akar rosszabb lenni a többieknél.

Vannak azonban idők, midőn az ily emberek nagy szolgálatot képesek tenni hazájoknak. Hol a pillanatnyi lelkesülés határoz, hol egy percztől függ minden, hogy egy órától függ egy ország megszabaditása, vagy megdöntése : ott sok ily férfiakra van szükség, mert ha van ember, ki őket e pillanatban lelkesítse, óriási munkákat képesek véghez vinni. Ily férfiu igen sok szokott lenni egy honszerető nemzetben. Ezek hivatással birnak a legnagyobb emberek' szerepére, s csak azért kell minden jó szándékuk mellett is szük körben maradniok ; mert a keblökben szendergő szép tehetségeknek nem volt irány adva ; mert természeti erejök czélszerü nevelés által ki nem volt müvelve. Ők neveletlen fiai a jó természetnek, s ha tényeikben nincsen is határozott irány, nagy szolgálatokat képesek tenni nemzetöknek.

Itt ugyan egyedül a férfiak osztályzatáról szóltunk, mindazáltal áll ez gyöngédszerü alkalmazásban a hölgyvilágról is. Voltak hölgyeink, kiknek neve örök időkig ragyogó betükkel van felirva hontörténetünk könyvébe: nevöket nem engedhetjük a feledés' sötét tengerébe merülni.

A gonoszok osztályzatát bajos lenne meghatározni, ők az alvilág' fajzati. — Az alvilágot sötétnek festi a képzelet; itt a rangokat igen nehéz megkülönböztetni. — Ők hóhérai valának az emberiségnek: életöket csak mások' rettentő példájára fogjuk festeni, hogy kitünjék, mikép intézi az ember' ügyeit egy titkos hatalmu kéz, mely a földön nem hagy bünt boszulatlanul.

Ha ezen osztályzatot szemünk előtt tartjuk, látni fogjuk, hogy nem az a legnagyobb férfiu, ki legfényesebb csatákat vivott, se nem az, kinek lábainál milliók tömjéneztek...... A történetirónak nem szabad elálmélkodni a ragyogó csaták fölött, nem szabad külragyogványok bámulójává alacsonyodnia; mindenkor és mindenütt a tények' kutforrását fürkészsze: az indok nyomja le a tények erkölcsi becsének mérlegét.

Mind a három osztályzatu nagy férfiak jellemének fölfogása, s érdemeinek méltánylata

végett szükséges, hogy midőn felölök itélni akarunk, gondoljuk vissza magunkat azon századba, melyben ők éltenek. — Midőn Zách Bódog, az erkölcstelenséget utáló magyar, becsületének omladékain áll, s a hongyászló hazafi, és leányában meggyalázott apa a megfertőzött hölgyerényért egy királyi családot akar eltörölni, midőn Bánk bán, meggyalázott nője és földult hona nevében boszut esküszik egy királyné ellen, ki a magyarok jogaiba kiméletlenül belemarkolt, s férje pálczáját szeszélyes kezébe ragadta, midőn, egy Székelyről, Csákról, Rákócziról van szó: nem elég ugy itélnünk felettök, mintha e században éltek volna ; vissza kell magunkat helyeznünk a korba, és körülmények közé, melyek által környezve valának, s ha puszta tényeiket halljuk a nélkül, hogy a korszellemet ismernők, mely századaikat átlengé : egy hajóst mutatánk elő, a nélkül, hogy a tengert lefestettük volna, melyen áll, a nélkül, hogy a viharokat, hullámharczokat leirtuk volna ; pedig ezektől függ a hajós kedvező- vagy balszerencséje. Ki fogná egyenlően méltányolni azon két hajóst, kiknek egyike vihartalan tengeren evezett a kedvező szelek lenge szárnyain, másika pedig hegyekbe tornyosuló hullámtömegekkel küzdött, szélfergeteggel, s szikla-

torlaszokkal daczolt? — Ki ily körülmények közt szerepelt, csak arra lehet mondanunk, hogy ez szilárd, rendületlen jellemű; mert állhatatossága volt a horgony, mely gyökeres sziklába ragaszkodék, s el nem hagyá sodortatni a hajót vad örvények által, el nem hagyá temettetni a háborgó hullámok tengersírjába.

Sokszor fogunk találkozni jellemekkel, melyek ma tán már elvesztenék nagyszerüségöket, minthogy alapjok nincs e század' elvtárczájából kiirva: de azért méltánylattal kell lennünk az ily férfiak iránt, mert ők századuk' szellemével megegyezőleg akartak müködni az emberiség' javán; a mit tettek, azt tiszta meggyőződésből tevék, s fájdalom dult lelkök végsohaja is a haza boldogsága volt. Ha a mult századok' férfiait uj korszakunk magas elvei szerint birálnók, le lenne törülve e századokról azoknak szelleme; a mult kor meg lenne fosztva zománczától, s a századok előtt élt férfiu behozatnék egy egészen uj korszak körülményei közé, hogy érdemei elhomályosittassanak az uj időszak fénycsarnokában. — Ők nem vittek annyit ki, igaz, mint az ujkor hatalmas szelleme: de ne felejtsük, hogy ők saját korukban eleget tőnek egy akkori jó honfi' kötelességének, s előkésziték az utat, melyen az utókor

tovább haladhasson. Az emberiség' pályája végtelen; ki tudja, hová fog jutni egy uj évezred alatt? És büszkeség volna kiczégéreznünk a jelenkor' elveit, mint legjobbakat, mint csalhatatlanokat, s azt mondani: »a ki ezen elveket nem követé, az nem volt hazafi, az nem volt az emberiség' barátja.«

Ki tudja, nem fog-e fölmerülni egy hatalmasabb század, melynek elvei tisztábbak, nagyobbszerüek lesznek a miéinknél is? és jól fogna-e nekünk esni, ha e század visszanézne az 19-ik század' sirhantjára, s azt mondaná: »Ezek apróságokkal bibelődtek, foltozgattak, javitgattak; elveik nagyrészint hibásak, nem ugy gondolkodtak, mint mi: tehát legyenek elfelejtve, nem érdemlik figyelmünket se.« Nem fognának e ily itélet' hallására fölkelni árnyaink; nem mennének-e el azon ujkor itélőszéke elébe, hogy hibáinkat kimentsék, hogy jószándékunkról, őszinte törekvéseinkről bizonyságot tegyenek?.....

6. Az érdem és utóhir

Hazánkban az erény méltányolva nincs. Őseink a középkor védfalai voltak a vador ozmanhatalom ellenében, őseink védék meg az európai civilisátiót, a kereszténység' ügyét; és a világ hirü csaták' mezői, hol ők a félvilág'

ügyeért küzdöttek, pusztán jeltelenül állanak. Csak egy kőlap sem emelkedik a diadalmasan elhunyt hősök' sirja felett, mely az alant nyugvó ezrekről spártai hidegséggel elmondaná, hogy »ezek a törvény' parancsa szerint hullottak el!« Dicső hadvezéreink' lakhelyei, sirboltjai leomladoztak, s a sziklavárakról völgybe gördült kődarabok hidak' és kéjlakok' épitésére használtatnak. E hidegség nagy polgári bün, ezen érzéketlenség nagy átok nemzetünkön. Az ivadék, mely elhunyt ősei iránt kegyelettel nem viseltetik, mely a mult századok' emlékdarabjait szentségtelen kezekkel szétdulja, nem méltó arra, hogy az elhunyt apák ivadékának neveztessék.

Mi tehát az őskor emlékdarabjait is szétromboljuk, nem hogy uj emlékeket emelnénk nemzetünk' elhunyt jobbjainak! — Más hazákban szoborcsarnokok léteznek, s a nemzet jobbjainak emléke megörökittetik: nálunk nyilvános szobrokat csak a vakbuzgalom, és hivatalos kötelesség emel: pedig nem ily szobrok előtt szoktak hazafiérzelmekre hevülni a hon' reményei! nem ily szobor előtt hullatott könnyeket Themistocles!

S ily csüggesztő körülmények közt mi lelkesítse nagyszerü polgári erényekre a hon' szülötteit? mi ébreszszen kebleikben magas

vágyakat? mi tegye őket honszeretőkké, áldozatkész polgárokká? . . . .

Ha költészetünk árva lantjának hurjai néha meg nem zendülnének a mult kor' eseményeinek eléneklésére: azt lehetne vélni hazánkban, hogy e nemzetnek multja sincs; hogy e népre nézve a haza nem egyéb, mint legelő, melyen karavánjaival egy időre letelepedett.... Eddig még majdnem kizárólag költészeti irodalmunkból gyanithatjuk nemzetünk' mult életét. Minden országnak szokott lenni egy korszaka, melyben a legegyszerübb igazságokat, a legtisztább eseményeket is nagyitott költői képekben szereti szemlélni; később következik a gondolkodás, az elmélkedés' higadtabb korszaka, mely a valót az ábrándtól, az igazat a költöttől meg szereti különböztetni. És én azt hiszem, miszerint:

»Nemzetünk már e korszak' küszöbén keresztül lépett«, s meg van érve arra, hogy a komolyabb hangon ejtett szavakat is megértse.

7. *Életünk és a történet*

Fölmerültünk az élet tengerén, hogy megnézzük a természet roppant templomát. A sors játszi mosollyal pillant ránk gyermekségünk éveiben, s vágyakat hint a gyengéd kebelbe

az élet iránt. E vágyakkal csalja fel a sors az ifjut az élet szük ösvényére, s megmutatja neki a szerelem csarnokát, mely távol a hegytetőn áll... és ez elég! — Az ifju e szük ösvényen küzdeni fog és tűrni, csak hogy feljuthasson a magas tetőn diszelgő szerelemcsarnokba. Igy csal be minket a sors az élet sötét tömkelegébe. — Ha a ma született gyermek tudná, hogy sírással kezdett élete mennyi gyötrelemmel lesz megkeserítve, ujra behunyná felnyitott szemeit, hogy ne lássa e fekete földet. — De a természet reményt és hitet adott a kisded keblébe, *életismeretet* nem s a csecsemő mosolyog, mert remél, mert nem ismeri az élet gondjait. — Ha a gyermek ismerné a fáradalmas életut nehézségeit, nem válnék meg gyermekjátékaitól, nem indulna el a komoly élet tövis lepte göröngyös ösvényére. — De a természet eddig nem érzett vágyakat ébreszt keblében, s az ifju sohajt, és elindul a magános pályán, mert a távolban élte üdvét véli feltalálhatni.

Az életnek aranyszaka a szerelemkor. Rózsákkal hinti ez be az ifju szerelmes utait, hogy kellemes legyen a felmenet az életczél rejtelmes oltárához. Így csalogatja fel az ifjat az ujratermő természet az élet tetőpontjára, honnan többé feljebb haladni nem lehet,

honnan csak le felé kell lépdelni. Oh, ha a viruló éltü ifju tudná, hogy a magas oltárnál az élet tetőpontját éri el, s ezentúl nem fog élni, *ezentúl haldokolni fog*, csakhogy e haldoklás lassu leend, mint a nyilt rózsa hervadása... Ha ezt tudná, mennyire fogna gazdálkodni a rózsanapokkal! Pedig ugy van! Az örökké teremtő és romboló természet kezeiben csak eszköz az ember, melyet a természet felhasznál és eldob ; csak üres hajlék az ember, melyben az élet egy időre megpihen, hogy tovább szárnyalhasson! A természet az életet akarja örökre fentartani, de nem az egyes embereket! — Az élet folyama foly és folyni fog örökkön örökké : az emberek hullámok e folyamon, melyek feltünnek, megnézik a szép természetet és ujra lemerülnek. A habok érintkeznek, s egymásban vesznek el!

S ezen épen ne ütődjünk meg : igy megy ez az egész nagy természetben.

A cserge patak lezug a bérczek tetejéről s oly gyorsasággal rohan, hogy azt vélnéd : ez soha ki nem fog fáradni. Nézd e folyót a pusztai síkság lapályain már elfáradt, már mogorva hangon beszél, s ha a természet szavait meg tudod érteni, e szavakból ki veheted, hogy e folyó már meg van törődve, s ohajtva vágy a nyugalom csendes kebelére.

A folyók temetője a végtelen tenger, ennek kebelén aluszszák örök álmaikat!

Nézd a világot. Lassan fejlődik a kedvező tavaszi napokon, minden uj levele egy-egy uj díszlapul zöldellik a természet himzett szőnyegén. A levelek után bimbó fakad fel, s ha e bimbó kinyilt: a természet elérte czélját, s a gyönyörü virágot hervadásnak hagyja indulni!

De nagy a természetben a visszateremtő erő, s a mit mi elhervadni látunk, a minek enyésztét megsajnáljuk: a természet mind azt uj, ifjabb alakban fogja előmutatni. — A tenger által elnyelt zavaros folyam kristálytiszta cseppekben fog ismét a bérczek között megjelenni, s ujra meginduland a hosszu pályára; az elvirágzott növény magvakat hint el, melyekből gyermekeink fognak felsarjadozni!

A természet örökifjuságot akar. Hol az élet hanyatlani kezd, hol az élet haldoklik, ott varázsol ő elő uj életet, ifjat és szépet a porladozó hamvakból.

S a természetnek választott teremtményei nincsenek. A mi a földön mozog, az mind csak eszköz a természet kezeiben. *Az élet örökös fentartása a czél:* s ami él és mozog, az mind alá van vetve a halandóságnak.

E szerint tehát a természet nem a legigazságosabb alakban tünnék fel; mert becsalja a

gyermeket az életbe, vágyakat önt az ifju keblébe, hogy csalódjék, s az ifju vágyai, reményei ne teljesüljenek, a férfiu törekvései zátonyokra találjanak...

Ezzel ne merjük vádolni a természetet; mert az anya ily kegyetlen nem lehet keble szülöttei iránt... Ezt csak a középkori mysticus képzelheté igy, ki magát a legnagyobb gonosztevőnek tartá, istent pedig a legnagyobb zsarnoknak, ki az emberek gyötrelmeiben örömét találja! — E század hite nem ez! mi a földet nem tartjuk siralomvölgyének, s ha tettleg az volna, ennek okát nem a természetben, hanem a természet ellenes társadalmi viszonyokban kellene keresnünk.

Az ember elhagyá a természet paradicsomát, s önszorgalma által akart magának ujat teremteni: az ember tehát megvált a természetes állapottól, s a mit most tesz, a hová most halad, azt mind saját vezérlete alatt cselekszi. A természethez többé ne sohajtozzunk: ezt ne átkozzuk; mert mi önként váltunk meg anyai kebléről. Az utnak, melyen haladunk, az irányt mi emberek magunk adjuk, s ha ezen irány ferde, annak okát önmagunkban kell keresni, mert midőn az emberiség sorsáról volt szó: hiányzott bennünk az akarat mindenhatósága! — A földi nyomorok okát

nem a természetben, hanem a tökéletlen világszerkezetben kell keresni!

8. Az ember és tényei

Minden ember élete önmagában van bevégezve. De e bevégzés csak olyan, mint az egyes lánczszemé. Önmagában egészet képez, de azért szoros egybefüggésben áll az emberiség hosszú életlánczának többi szemeivel.

Az ember szabad akaratától függ ugy végezni be az élet lánczszemét, hogy ez teljes egészet képezzen a maga helyén.

S minél tökéletesebben viszi ezt véghez, annál több érdeme van az emberiségre nézve.

A világtörténet az emberiség életlánczának vizsgálatával foglalkozik.

Meg szemlél minden lánczszemet; megnézi annak erősségét, értékét.

És e szerint bírálja az emberi tényeket.

Mert az emberiség véghetetlen magas czéljainak elérésére milliók és milliárdok tényereje, közre munkálása szükséges.

S e magas czél elérésére egyes emberek élete csak eszköz, csak pillanatnyi közremunkáló.

Az életfolyam viharzik s benne egyes habok élete igen rövid; de azért mindenik teljesíté kötelességét, ha e pillanat alatt előre törekedett.

Az ember életének csak eredménye az emberiségé. Egy franczia iró azt mondá, miszerint »az embert az ő tényei teszik.«

Az egész emberiségre nézve ez tagadhatatlan.

Egyesek életét csak annyira becsülheti a világ, a mennyire ezek tényeikkel az emberiség ügyét — ha bár parányi körben is — előmozdíták.

Az emberiség tehát egyes emberek felől csak azoknak tényeiből itélhet; mert ezek az emberiség tulajdonai, ezek vannak itélőszéke elé terjesztve.

Az itélőszék fogalma minden értelmezés nélkül kifejezi, hogy itt a tények vizsgáltatnak meg; mert a veséket vizsgálni embernek nem adatott s nem adatott az emberiségnek összevéve sem.

Az itélő bírák vonhatnak következtetést a lelkületre a tényekből; mert fönebb láttuk, hogy az embert némi tekintetben öntényei teszik. — Ha a becsület virágait látjuk és látjuk annak gyümölcseit is, szabad következtetést vonnunk, miszerint e gyümölcsök a becsület fáján termettek.

De ha a becsületes gyümölcsök közt egykét gyanusat látunk, akkor tizszeres figyelmet kell fordítani a jellem kifürkészésére; mert a

becsület szüz fáján csak annak gyümölcsei teremhetnek.

A jellemek árnyéklatait a tényekből vizsgálni a történetíró lélektani tapintatához tartozik.

Azonban az emberiség fő bírószéke csak az emberi tényeket vizsgálja, nem pedig azoknak indokát. És nem is szükség azt vizsgálnia; mert ennek megitélésére van egy másik itélőszék; *a lelkiismeret!*

Ennek törvényszéke csalhatatlan.

Kicsin, de szigoru birószéke az emberi kebelben van. Maga vádol, maga itél, és önmaga hajtja végre az itéletet is: de azért soha nem hibáz; mert csalhatatlan.

Ez a tények kutfejének, indokának bírálatára van rendelve, azért folyvást őrködik a kebelben, hol a tények, szándékok, feltételek fogamzanak, s vizsgálja azoknak erkölcsi indokát.

A zsarnok magányba vonul, s tervet készít, mint fogja megbuktatni a népet önmaga által, mint fogja magát a tömeg előtt a legcsalárdabb képmutató alakjában előtüntethetni, s szánalmat, részvétet mutatand a milliók nyomora iránt, holott ő maga akarja őket ily örökös nyomorra kárhoztatni, hogy puszta gépek legyenek embertelen kezeiben.

És a tervet elkészíti.

Rá a gyanunak csak árnya sem fog eshetni. A terv kigondoltakor ördögül felkaczag, s körülnéz az elzárt teremben, valljon nem hallotta-e meg valaki e kaczajt, s ezen egy hang el nem árulta-e?

Senki nem hallá őt. Nincs mit aggódnia.

De e pillanatban néma szavakat hall kebelében, az igazságos lelkiismeret éles szemrehányásait.

Igyekszik e vádszavakat meg nem érteni. Figyelmét más tárgyakra csavarja.

De a kebel óriása nem hagyja őt nyugodni.

Igyekszik szórakozottságot keresni a tömegben, a külvilágban: de a lelkiismeret mardosni kezdi őt, fellázítja ellene a kebel minden szebb érzelmeit. E belféreg szünet nélkül rágdossa az élet fáját, s a zsarnok élet napait lassu de kínos gyötréseivel keseríti meg.

Halványulni, fogyni látjuk a gonosztevőt, az emberek elől magányba vonul; mert retteg, hogy a világ szemeiből kiolvassa gonosz tetteit.

Másokkal nem akar érintkezni, magányba zárkózik: de e szobából ki nem tudja csukni az üldöző hóhért. Tengerre száll a dulongó vihar közepette, s a töredékeny sajkán ismét ketten vannak: *ő és a mardosó lelkiismeret.*

Meg kell jegyeznem, miszerint a bűn fogalma előttem igen relativ, s az emberi tények rop-

pant és változatos tömegéből én a bűnök névsorába igen keveset igtatok. Mert a bűn eszméje is nagyon relatív, mint a gyarló ember igen sok fogalma. E kevesekre nézve áll, mit a lelkiismeretről beszéltem.

Az emberi bűnöket tehát maga a lelkiismeret rosszalja, s ezek miatt üldözője lesz az embernek, gyötrője a kebelnek, gyökérrágó férge az életnek.

Valamint az emberi élet egyes lánczszemként önmagában el van végződve: ugy az emberi kebelben be van végezve az élet feletti itélet is.

A lelkiismeret teszi menyországgá vagy pokollá az életet. Ebben van a jó tények jutalma és a bűnök büntetése.

Az ember letünik az élet színpadáról, de tettei fenmaradnak, mert ezeknek eredménye *örök sajátja az emberiségnek.*

S az ember ezt tudja, ezt tudnia kell.

Kik ezt nem értik, vagy nem hiszik, azok nem tudják, nem ismerik az emberiség végczélját.

S kik ezt nem ismerik, azoknak élte el van veszve a világra nézve.

Azok mindennapi kosztosai a természetnek minden magasabb czél s törekvés nélkül. Sorsuk épen nem irigylendő.

Fölmerülnek az élet folyamán s nyomtalanul ismét elenyésznek.

Sorsuk a jelentől közöny; az utókortól feledés. Összevéve: közönyös feledés.

Nem irigylendő sors!

De kik az emberiség magasabb rendeltetését tudják, értik, felfogják, azok tényeiket egy magasabb czélra fogják irányozni, s életök nem öntudatlan növényéleti tengődés, hanem őszinte törekvés és határozott elszántság küzdelmeiből, fáradalmaiból, tényeiből fog állani.

Még jelenleg csak egyesek keble dobog az egész emberiségért, de meg fog jőni az idő, midőn az öntudatlan milliárdok is felfogandják az emberiség magasabb czélját, s nem leendenek az ösztönök állatai; sem a körülmények vagy éghajlat rabszolgái.

Az öntudatos ember magában a lelkiismeret nyugalmában föltalálja tettei jutalmát: de a lelkiismeret az élettel együtt eltünik, mert nincs többé mi felett ellenőrködnie...

És a tények holtunk után is fenmaradnak.

Az ember ezt tudja.

S ismét több van egy erkölcsi rugóval, mi őt erényre buzdítja.

Tudja, hogy a gonosz tettekért nem csak életében szenvedi a lelkiismeret mardosásait, hanem még elhunyta után is meg fogja róni

az emberiség, a közvélemény, a világtörténet szigorú itélőszéke... »Die Weltgeschichte ist das Weltgericht.« Igy szól Schiller.

A jók pedig az utókor hálás emlékében fognak élni.

Ezen eszmék tudata nagy hatással van az emberi kebelre.

Az embert, kivált mostani helyzetében, nem kell angyalnak tekinteni, mely azért tesz jót, mert gonoszat tenni nem képes.

Az ember szabadon választhat, s e választás határozza meg az erényt és bűnt.

És az egyéni jellemet különböztessük meg a tényektől.

Önmagában véve lehet a jellemnek árnyéka, de azért tényei teljes összhangzatban állhatnak az emberiség ügyével.

Például a szellemi önérdekek: a dicsőség, a történeti halhatatlanság titkos rugói lehetnek a cselekvényeknek: de azért e tények jótékonyak maradnak az emberiségre nézve.

A szellemi önérdek bizonyos fokig nincs kárára az emberiségnek, sőt a történetkönyv tanusága szerint nagy tettek, s óriási erények kutforrása szokott lenni.

Míg az emberi társaságban erényre van szükség, addig ne akarjuk meggyilkolni a szép tények egyik ártatlan anyját.

Hitem szerint megjövend az idő, midőn az emberiség ügyének oltáránál erényre nem leszen szükség.

Az *erény*, mint a *bűn*, az államszervezet hibáinak mérlege.

Most az erény jóltevője, védője az emberiségnek: egykor az emberiségnek nem lesz jóltevőkre szüksége. A polgári *jog* és *kötelesség* mindent magában foglaland. Alkalmazzátok e két világeszmét az emberiségre és az erényt nyugalmazni lehet eddigi szolgálatáért. Az emberiség többé rászorulni nem fog.

A jog és kötelesség eszméje minden harmadikat kizár.

Bűnről és erényről ugy fognak beszélni az emberek, mint mi jelenleg a hajdankor titok teljes mythoszáról, melyben a valót a regétől alig tudjuk megkülönböztetni. — Ezt remélnünk kell, ennek reményére az ész kívánata jogosít fel bennünket. Keblünkben kiolthatlan boldogságvágyat érezünk. E vágyat a természet oltá keblünkbe, hogy záloga legyen egy paradicsomi jövőnek. — A szív vágyódik, az ész utat mutat: az erőnek akarni kell, s a világszellem ujjá születik.

II. POLITIKAI IRÁSOK 1848-BÓL

1. A márcziusi ifjúság

I.

Hazánk több vidékein keserü kifakadások történnek a pesti fiatalság ellen. Zavargás és rendtörésről vádolnak bennünket. A mint magasztalják a márcziusi napokat: úgy kárhoztatják a pestieknek minden utóbbi lépéseit.

E két korszakot én is meg akarom egymástól különböztetni. Márcziusban zászlót ragadánk nemzeti önállóságunk kivivásáért, s e törekvésben vezérszerepet játszott a pesti ifjuság. — Utóbb a magyar felelős kormány szemeláttára csak egyes kitörések történtek. Ezek csak utóhangjai az előbbi mozgalomnak.

A romboló vihart egy intéssel le nem lehet csillapitani. A nyargaló szelet nem egykönnyen lehet visszaerőszakolni Aeolus barlangjaiba! Igy történt ez a pestiek felizgatott kedélyével is.

S mi természetesebb, mint hogy az ifjuság legtovább ringatódzott a lelkesültség szép mámorában? Az ifju kebel szent oltára az öröktüznek. Ez kiolthatatlan lobog mindenkor. — Csoda-e, hogy ezen ifjak nemzetünk gyökeres átalakítását óhajtották, még pedig rögtön, haladéktalanul? . . . Az idő nem vár, nem kérd senkit. Sebes szárnyakkal repül felettünk. — Mi Európa drága pillanatait nem akartuk elszalasztani. A percekben évtizedeket kelle keresztül élni!

A márcziusi ifjak fődicsősége az, hogy kebleikben meg vannak érve a szabadságeszmék. Sőt azt hitték, miszerint eljött az idő, melyben az igazság eszméi megtestesüljenek . . .

II.

A márcziusiak felizgatták halálos nyugalmából a népet, hogy akarjon és követeljen.

Rést kellett törni, hogy a hegyi sziklák közé zárt tó szabad hullámokban hömpölyögjön le a jólét kies völgyeibe.

De találkoztak oly sötét lelküek, kik a zajgó néphullámokat szentségtelen célokra használták fel. S történtek véres botrányok. Egyik osztály a másikat üldözé.

Oka-e ennek a márcziusi ifjúság?

Semmi tisztább fénnyel nem bir, mint a nap.

És e nap mégis fogyatkozást szenved.

Az irigy hold fekete árnyékot borit rá és fénye elhomályosul.

A márcziusi mozgalmakra ily sötét árnyként borul néhány sötét botrány: de ez a márcziusiak tiszta lelkületét nem homályosítja meg...

III.

A középponti ifjuság egyetlen hibát követett el.

Tovább akart menni a tények mezején, mint mennyire nemzetünk el volt készülve.

Elejénte országos rokonszenvvel csatlakozott hozzánk a hon minden vidéke. Pest lőn a vezérlobogója. Mindnyájan lépteinkre figyeltek s hiven követének bennünket.

De a pesti ifjuság a vezérszerepben messze előhaladott. A sereg nem birta őt követni. Elvesztette a láthatárról.

Igy szakadt el egymástól a pesti ifjuság és a nemzet.

IV.

Az ifjuság magára lőn hagyatva.

A pesti ifjuság elszakadt tőle.

A nemzet tovább menni nem akart.

Sokan mondták, miszerint: »a felelős minis-

terium tenger, s ezt birva, birjuk a halakat is, melyek után sovárgunk«...

A forradalom ifju pártja rögtön akart sokat, mindent. Mert a hazát féltette.

S ki rója fel nekünk bünül a szenvedélyt, a honszeretet magasztos szenvedélyét?

V.

Azonban a vészharang megkondult.

»Külellenség fenyegeti a hont! Árulókat ápol keblein Hunnia földje!« e rémes szavak hangzottak hozzánk.

S az ily szavak rögtöni egyesülést parancsolnak. Veszély idején a nemzet erejének meg nem kell szakadni. Mikor Franciaországot külellenség fenyegette a nagy forradalomkor: egybeolvadt minden jó honfi, és kötelességét teljesítette.

Tudta ezt a pesti ifjuság is.

S kész volt mindent tenni, mit a rideg körülmények parancsoltak.

Mert minden pártkérdésen felül áll e magasztos szó: nemzetegység!

Ha mi egymás között birkoznánk: ellenségeink kacagnának s bátorságot nyernének.

Megosztatlan ridegséggel kell állnunk, mint a sziklaszál.

Véleménykülömbség lehet, de pártoskodásnak lenni nem szabad!

VI.

A pesti ifjuságnak önáldozattal kellett minden szerepről lemondani.

Kicsavarták kezéből a nemzetőri fegyvert.

Pedig az ifjuság uj fegyverek kiosztását várta és sürgeté a ministériumnál.

Az egyetemi ifjuságnak nem engedtetett meg önálló sereg alkotása. Sőt maga az ifjuság is szétbocsáttatott.

Voltak gyanakodók, kik azt mondták, miszerint: »az egyetemi ifjak azért oszlottak szét, hogy haljon ki kebleikből a márcziusi napok diadalérzete, s térjenek vissza a köznapiság szokott medribe« . . .

De azért az ifjuság ezt is megtevé. Szétoszlott. »Legyen meg a te akaratod! — igy szólt a ministeriumhoz — mi nem tanulunk és nem viselünk fegyvert, ha ezt kivánja a nemzet egysége.«

S ezen ifjuságot nevezitek ti rakoncátlannak, rendzavarónak, lázitónak?

Ez letevé a fegyvert, melyet nem isten kegyéből nyert, hanem maga ragadott meg a forradalom napjain. Ez szét hagyta magát szóratni az egész hazában, s lemondott közép-

ponti szerepéről. Pedig a történet azt tanitja, hogy a hatalommal birók nehezen tudnak attól megválni.

VII.

A magyar ifjuság önmegtagadással bir.

A bécsi tanulók nagyszerü müvei által sem engedé magát uj forradalmi mozgalmakra vezettetni.

S ez által mutatá meg, hogy lelkesedését mérsékelni is tudja, midőn ezt kivánja a nemzetegység.

S ezért ne vádoljátok tulságról ezen ifjuságot.

Ez csak a márcziusi napokban emlegette a legvégsőket, akkor készült minden lehetséges esetre.

S ne felejtsétek, hogy a szélsőség, melyre az ifjuság vetemült, csak dicsőségére válik.

Hibája abban áll, hogy tovább fejtegette a szabadság eszméit, mint nemzetünknek bármely forradalmi mozgalmában történt.

Dugovics Titusz felment a belgrádi torony tetejére. Azt vélte, hogy sokan fogják őt követni. — Senki utána nem lépett bajtársai közül a keskeny faltetőre.

De éppen ez az ő dicsősége. Onnan lebukni is magasztos!

Ilyen volt nálunk a repubiicanus párt helyzete!

Ne gunyoljátok ezeket; mert ők öndicsőségök martyrjai!

VIII.

A pesti forradalom merészebbjei ezen alternativát vallották: »vagy vér nélkül felelős ministerium a király mellé: vagy ha vért kell ontani, ez folyon a respublicáért.« — Az előbbi teljesült.

A második csak egy terroristicus eszme, mely Damocles kardjaként függött a bécsi bureaucrátia hatalombitorlói felett!

S azért vidéki atyámfiai! miért ijedtek el oly iszonyuan ezen egy szótól?

Szilágyi Mihály, Mátyás királlyá választásakor akasztófát állított a Rákosra. Ezt azért tevé, hogy a honárulókat megrettentse. És Mátyás királlyá lőn választva . . .

IX.

S ha kérditek, mit tesz most a márcziusi ifjuság? elmondom.

Az egyik rész bureauba ment, s részt vesz a honkormánylat ügyeiben.

A másik rész visszatért előbbi életfoglalkozásához, s a kedvezőbb időkre vár.

A harmadik rész a hadi nemzetőrök közé állott, s az uj seregbe átvivé a szabadságszeretet magas szellemét. Ezek vagy győzni fognak, vagy az első ágyuk előtt halomra hullani. A hány kebel, annyi isten, annyi meggyőződés. Ezeket keblök szent érzelme lelkesiti. Ezek nem élő gépek leszenek, hanem a szabadság oroszlányhősei. A márcziusi napok alatt fővárosunkban nem találtak ellenséget, most mennek a harcmezőre, ott keresik azt.

Az ifjuság negyedik része szétoszlott az egész hazában. Ezek hirdetik országszerte az igazság szavait. Mind megannyi apostola a szabadságnak. — Krisztusnak 12 apostola volt, s ezek elterjeszték szavait az egész világon : a középponti ifjuság is igy fogja terjeszteni hazánkban a márcziusi elveket. — Az elvetett mag előbb-utóbb meg fogja teremni gyümölcseit.

A márcziusi ifjuság tehát pesten többé összpontositva nincs.

Menjünk a forradalmi csarnokba, s alig találunk közülök egyet-kettőt. Mind idegen arc, mind uj ember, a kivel itt most találkozunk.

X.

A pesti ifjuság azt tevé, mit tőle idő és körülmény követeltek.

S a vidéki honfiak mégis oly óriásilag félreértenek bennünket.

Krisztus az igazságot hirdeté, s a nép egy része őt megfeszitette!

De eljött a tisztább felfogásu kor...

Talán nálunk is eljövend.

XI.

Ne vitatkozzunk e kérdés felett: ki adott a népnek szabad földet és jogot? — El fogja ezt mondani a historia, se nem Európa szelleme, se nem Pozsony, se nem Pest; hanem mind a 3 összetéve.

Franciországban az augusztus 4-iki éjen (1789) lemondott az aristocratia minden előjogáról... Miért? mert hirül jött hozzá Versaillesba, miszerint a nép a várakat megrohanta, s a földesurak ellen dühöng...

És nálunk?

Itt is megtörtént, aminek történni kellett.

Nemzetünk mozgalma egy órához hasonlított, mint egy barátom elméncen jegyzé meg.

Az óra kerekei Pozsonyban voltak az országgyülésen, de nem igen akartak forogni...

Rugóra volt szükség, mely a kerekeket gyors mozgásba hozza. S e rugó volt a pesti forradalom.

Ekkor a kerekek gyorsan és sebesen kezdtek forogni . . .

Az óramutató Bécsbe nyult, s a Metternich politikájának végperceire mutatott.

Az óra ütött 300 éves hallgatás után, s ez lőn a bécsi cabinet halálharangja.

Most még közel állunk az eseményekhez. Ne vizsgáljuk mindennek a kutforrását. De jegyezzük a tényeket. A történet komoly muzsája itélni fog.

XII.

Pest Magyarországnak szive. Érzelmei áltahat ki az egész hazára. Attól függ minden valjon ezen érzelmek viszhangra találnak-e az országban?

A pesti nép mártciusban a tactust veré, s intéseire az egész hon figyelt.

Utóbb a vidék a pesti mozgalmakat megsokallá, s ellene kezdett nyilatkozni. Ez szabott határt a mozgalmaknak. — Azóta mi borzasztóan nyugodtak vagyunk.

Nincs közöttünk Ledru-Rollin, ki az utcát akarná a parlament ellen vezetni. Nincs Barbés, aki a népet eszközül használná fel saját hiusága kielégitésére.

Nálunk a csoportozatok is eltiltvák. »Nekünk rend kell!« ezt kiáltja Kossuth, ezt kivánják

a veszély nehéz percei, ezt óhajtja a polgárság, ezt követeli a vidék. — S azért mi borzasztóan nyugodtak vagyunk!

XIII.

Az ifjuság többé jelenleg egy forradalmi lépést sem fog tenni. — Mindennek meg van a maga ideje.

Csak egyet akarunk: A vélemény szabad nyilatkozatát.

Ki ezt gátolná, az gyanuba fogna esni azonnal.

Aesop meséjében a szolgálók megölték a kakast, hogy ez ne kukorékoljon, ne költse fel őket, hanem szabadon alhassanak.

A kakas nem költé őket fel: de felriasztá az öreg asszony, kinél laktak, s kisérteti hangjával már éjfélkor fellármázta őket.

Ha mi barátaink — honfitársainktól nem akarunk ébresztő szót hallani: majd füleinkbe dörgi az ellenség. — De akkor már talán késő lesz!

2. *A jobbágyfelszabadításról*

A jelen 1848iki hongyülésen hozott törvények az ország minden lakosait meglepték. A felvilágosulatlan nép lehetlennek hiszi, ami történt és sorsa javulását csak ideiglenesnek tartja; a nemesség képzelt jogok elvételéről

panaszkodik; mindenik aggálylyal néz a jövő elébe.

Nekünk, kiket a nemzet bizalma hatalommal ruházott fel, jelenleg főfeladatunk: fentartani az osztályok közötti békét; ellensúlyozni a nyugtalankodók törekvéseit, s a honpolgárok között szentül fentartani az egyensúlyt.

Ezt mindenek felett ugy eszközölhetjük, ha felvilágosítjuk a népet a most hozott törvények értelméről. Csak az nem talál a t. czikkekben megnyugvást, ki azokat nem érti vagy rosszul érti. — Fel kell tehát használni minden eszközt, mely által a nép felvilágosítására hatni lehet. — A törvényczikk olcsón árultatása, az érdekes czikkek népszerü magyarázatának terjesztése, a nép előkelőinek megmagyarázása, a papi székbőli magyarázat mind alkalmas eszközök az előitéletek s balfogalmak megszüntetésére. Legnagyobb erélylyel müködhetnek itt a kerületi tisztviselők. Néhol a nép bizalmát biró egyénekből küldöttség leszen alapitandó. E felvilágositás többet használ, mint az erőszakos fellépés. A nép nem érti a törvény szavait s azokat balra magyarázza. De a büntetés a kételyt el nem oszlatja, s a lelket nem képes megnyugtatni: ezt csak czélszerü magyarázat által érhetni el.

Különös felvilágositást igényel

A VIII. t. cz. a közös teherviselésről. Az adó közössége f. é. november 1én kezdődik. Addig az összeírás megy végbe a pénzügyminister által megküldendő adókulcs szerint.

Önnek nagy, és szép feladata e törvény rendeletével a jászokat és kúnokat megbarátkoztatni. Ők a szabadságot eddig sem keresték a *nem-adózás*-ban, s annál kevésbbé keresendik ezentúl, midőn a közadó és minden országos költségről számot adand a nemzet színe előtt a felelős ministerium. Adót fizetni egy idegen hatalomnak, a nélkül, hogy tudnók, mire forditja azt: a szolgaság jele. De részt venni az ország közterheiben: ez hazafiui kötelesség; főleg midőn tudjuk a czélt, melyre az adó fordíttatik, és felfogjuk, miszerint az ország oltárára tett kis összeget mi csak kamatra adjuk, s később az tizszerezve fog hozzánk ismét leszivárogni.

Innen van azon szokás több országban, hogy aki legtöbb részt vesz a közteherben, az legtöbb joggal bir; mert ez legtöbb áldozattal járul a haza oltárához. Csak a kiváltságok szűk látkörén kell felülemelkedni, és terjeszszük figyelmünket egy magasabb, egy közösebb eszmére; ez a haza. A derék kúnok s jászok egyik szerencsétlensége az volt, hogy

a nemzet közepette is elszigetelten álltak magától a nemzettől. Ők mintegy külön kis országot képeztek a hazában. De épen azért ugy bántak vele a rossz akaratu fejedelmek, mint külön töredék nemzettel. Igy történt, hogy III. Károly király őket elég gyalázatosan eladta, s idegen hatalom kezére akarta játszani. És ezen égbekiáltó tényt a haza behunyt szemmel nézte; mert a kúnokat külön népül tekinté, s veszélyes helyzetében majd egészen magára hagyta. — Ez többé igy történni nem fog. A haza minden polgárai testvérekül ölelik át egymást. Közösen akarnak élni-halni. S azért közösen kell részt venniök a haza jótéteményeiben és terheiben is. A kúnok és jászok különös szerencséje az, hogy eddig is szabad földet birtak, és szabad emberhez illőleg azt önszorgalmukból saját kezökkel mívelték, nem pedig jobbágyok és rabszolgák által. Azért lesznek ők most felmentve mindazon kellemetlenségtől, melyet a földesur és jobbágyok közötti viszony másutt előidézhet.

Figyelmet igényel még a nemzetőrségről szóló XXII. t. cz. — A nemzetőrök törvényszerü összeírása a honvédelmi minister rendeletére fog történhetni. — De a nép a nemzetőröket összezavarja az állandó sorkatonák fogalmával. S azért szükség megmagyarázni,

miszerint a nemzetőr megmarad polgári helyzetében, el nem szakittatik az álladalomtól, külföldre nem vitetik, hanem csak a belcsend és rend fentartására van rendelve. A nép jogokat nyert, de ezek még nincsenek biztositva. Biztositva lesznek akkor, ha minden szabad honpolgár fegyverrel bir, s azzal tüzhelyét minden erőszak ellen védelmezheti. — A kúnok és jászok ősszázadok óta legtöbb dicsőséget szereztek e hazának a csaták mezején. Ők most sem fognak iszonyodni a fegyvertől. Valaha küzdöttek, mint idegen hatalom egyszerü eszközei: mennyivel inkább kell most készen állniok saját jogaik, szabadságaik védelmére?

E század szelleme, a népek akarata, sors, végzet és körülmény mind összeesküdtek Európa ujjá teremtésére. Szerencsés nemzetünk, hogy az általános átalakulás nagy pillanatát fel tudta használni, s gyökeres reformokat vivott ki, melyek alapkövét képezendik e hon szebb, dicsőbb korszakának. A magyar nemzet hosszú századokon át a küzdelem, a szenvedés szánandó népe volt: s azért megérdemli, hogy a sötét gyásznapok után a szabadság örömóráit is élvezhesse.

Azonban a jelen évi hongyülésen hozott sarkalatos törvények még csak papiron létez-

nek. A betüket megtestesiteni, a törvényeket életbe léptetni: ez a mi jelenlegi legfőbb feladatunk. A törvények áldásai árvízként fognak az egész hazán szétterjedni, ha senki gátot nem vet a hullámok elébe, ha mindenki előmozdítja azoknak terjedését.

Törvényeink eddig gyakran *írott malaszt* valának, s az életbe ki nem szivárogtak. Oka ennek a végrehajtók erélytelensége, és azon bizalmatlan tartózkodás, amelylyel a nép minden uj intézvénytől borzadott. — E nép századok óta csak az elnyomás, csak a zsarnokság rendszerezett szabályait hallá a magyar törvényekben, s így nem csoda, hogy a törvényhozástól oly sokáig semmi jót, semmi üdvüset nem remélt.

Most azonban minden megváltozott. Az örök igazság diadalmaskodott. A honatyák megérték e század követelő szavát, s meghozták gyökeres átalakulásunk alaptörvényeit. Az órendszer végkép megváltozott; a föld szabad, a nép honpolgár, az önkény porba hullt. — Minden megváltozott: csak a nép bizalmatlansága nem. A százados előitéleteket kiirtani bajos, s azért e sarkalatos törvények nagy rázkódások nélkül csak úgy léphetnek életbe, ha a végrehajtók munkát és fáradságot nem kimélve... *(A kézirat itt megszakad. F. S.)*

3. Az antiszemita tüntetések megfékezéséről

Hazánkban a pártok egyidőre, ugylátszik, megszüntek: de a kasztok, felekezetek, külön osztályok még egybe nem olvadtak, s e nagy munka csak erélyes közreműködés által eszközölhető. Vannak felekezetek, mely egymás ellen törnek, s a szabadság magasztos diadalának szép napjait sötét vérfoltokkal akarják beszennyezni. De ezt a nemzetőrök nem fogják engedni. Ők minden sorkatonaság közbejötte nélkül is fentarthatják a rendet, mert a katona csak mint hideg gép cselekszik: de a nemzetőr szóval és jó akarattal minden vérontás nélkül is eredményre juthat. Mindenek felett a törvények szigoru és részletes végrehatását várom öntől. Ezt várja a haza, a nemzet, s az utókor, melyeknek üdvét megalapitani tőlünk függ. Emlékezzünk meg a nagy hivatásról. A késő ivadék sorsának teremtői mi vagyunk. Tőlünk függ ugy intézni az ügyet, hogy unokáink áldva emlékezzenek meg rólunk, mert sorsukkal könnyelmüen nem játszottunk. A sükert fogom mérlegül tekinteni. E szerint itélendek ön eljárása felett. Rendeletem folytán a teendőkről, s a ministeri intézkedést igénylő eseményekről gyorsan és kimeritőleg, de röviden értesitsen ön.

4. Az ellenforradalom bujtogatásairól

A június 11-iki véres éj eseményei mindenki előtt ismeretesek.

E rendkívüli tény felett elmélkednünk kell. Keresnünk kell a multakban indokait és sejtelmünk szárnyain be kell lengenünk a jövőbe, hol e véresemény fenyegető következményei sötétlenek.

A vasárnap történt lopás csak alkalom volt, melyen az ingerült kedélyek kitörjenek. A föld sötét méhében fogamzik a földrengés anyagja, s mindaddig háborog bent, míg alkalmat talál a kitörésre.

A sorkatonák és önykéntesek közötti villongás első alapja az, hogy az önykéntesek 8 p. kr. napi díjat kapnak, a rendes katonák pedig csak félannyit. — Ezért hallám az ujépületben, miszerint a rendes pattantyusok tömegestül át akarnak menni az önykéntesek seregébe.

A sorkatonák és nemzetőrök közötti vetélkedés majdnem irigységgé fejlett. Mert az önykénteseket egy laktanyába rendelték a régi katonasággal. — A nemzetőrökben nagy volt a lelkesedés : a régi katonák több évi tapasztalásaikra hivatkoztak.

E barátságtalan viszonyt saját malmukra használták fel némely gonosz szándékuak, kik

minden áron vért és zavart akarnak előidézni.

A régi katonaság elzártan él a laktanyák falai közt. A néppel keveset érintkezik. Nem ismeri a közszellemet. Nem fogja fel a nemzet mozgalmait.

S azért a bujtogatók e gyanakodó, e bizonytalan testületet hirtelen felizgathatják minden kigondolt álhírek által.

A budai tisztek egyike egy pesti grófnőt látogatott meg a Léderer macskazenéje előtt, s elmondá, miként lázítja ő a közlegényeket a pesti néptömeg ellen.

»Katonák! — így szólt ő saját vallomása szerint — ti a nép fiai vagytok! nektek s rokonaitoknak ezen országgyülésen sok szabadságot adott a király. De a Pesten levő ifjuság ezt mind vissza akarja tőletek venni; mert ezek mind nemesek fiai, s a parasztot ezentúl is sanyargatni akarják. S azért midőn ma Budára jőnek, ti öljétek őket.« A szabadelvü honleány e vallomáson elborzadott, s ingerülten kérdé a tiszttől: »Hogyan meri ezt hirdetni, hiszen ez rágalom, hazugság; hisz épen ezen ifjak küzdöttek a nép szabadságáért...« »Az mit se tesz — válaszolá a tiszt — ez csak egyszerü katonai fogás, stratagen, az eredmény mindent kiment.«

Nem iszonyú ez?

Midőn minap az alkotmányra kellett az olaszoknak esküdni: a bujtogatók ezt mondák:

»Lássátok! titeket ujra esketnek! — Ez azt jelenti, hogy ti még ujra 10 évig fogtok Magyarországban maradni. Soha nem látjátok hazátokat!«

E bujtogatáshoz még egy más keser-édes körülmény járult, s az olaszok vonakodtak esküdni. A budai vértéren csaknem lázadásra került a dolog! S a bujtogatók ezt akarnák; mert ők a reactio bérleltjei. Ők zavart és vért ohajtanak, hogy a dolgok régi állapotát visszaidézhessék...

De nem fogják soha!

Nincs az az ember, nincs az a hatalom, ki a néptől a szabad földet elvegye... És ez alapja a honszabadságnak!

A bujtogatók így is ingerlék az olaszokat:

»Ti olaszok! azt hiszitek, hogy a magyar őszinte barátotok. Pedig nem ugy van. Ime! ezen önykénteseket azért gyüjtik, hogy fölfegyverezve Olaszhonba küldjék őket a ti testvéreitek gyilkolására.«

Mily hazugság!

De épen ez mutatja azt, hogy az olasz katonaság szereti hazáját, s érti a szabadságot.

Ministereink forradalmi időszakunkban is ridegen ragaszkodnak a mult hongyülés hevenyészett törvényeinek hiányos szavaihoz.

S innen van, hogy a rendes katonasághoz egy uj katonatisztet sem nevez, s a régiek közől egyet se mozdít el. S azért ezek büntetlenül követnek el mindent.

A budai vérbotrány hőseit senki nem bünteti...

Ez ingerelte a népet a katonaság ellen. A szabadság idejében privilegyumot nem tűrünk!

Egyes bujtogató tiszteket kellett volna büntetni; ez a népnek elégtétel leende. A közkatonákat pedig föl kellett volna világosítani, hogy a néppel fraternisáljon, s barátságos viszonyban éljen.

E mulasztás okozá, hogy az ingerültség a nép és katonaság között nyilván növekedett.

III. SZÓNOKLATOK

1. A petitió kérdéséhez

»Az általunk választott elnök (Fényes) felszólítására jelentem, miszerint az ifjuság egy igen nagy része rögtöni petitiót sürget. Európában rémitően komoly események történnek, s cselekvésre hívnak fel bennünket. Helyezzük vissza magunkat csak egy pár évvel a multba, s mit látunk Európában? — Michelet (1846-ban) mondá: »Ki nem látja, hogy Európára Keletről és Nyugotról a halál árnyéka borul? hogy naponta kevesebb a világosság. Olaszország elveszett, Irland elveszett, Lengyelország elveszett . . . és Németország el akar veszni!«

Németország alatt a franczia író bennünket is ért. De mi másként van ez ma mind! e népek ujra felkelnek sírjaikból, feltörik koporsóikat, s dühös hangon kiáltják: miszerint az élőket elevenen eltemetni nem szabad! nem lehet!

Egész Európa tengere forr, s a népek ujjászületésének meg kell történni!

Jaj a nemzetnek, mely még most is közönynyel tudna tekinteni a nagyszerü világeseményekre!

Azt én egyenesen öngyilkossággal vádolnám. Mi magyarok küszöbül állunk az *európai* és *ázsiai* élet közt. Tetszésünktől függ a választás. Keleten a politicai ájulásba szenderült népek tespedő mocsara áll; nyugoton: a felébredt nemzetek élettava! Keletről a lassú halál csendes fátyola borul ránk, a ha nyugathoz nem hajlunk, ha az élő népek karjaiba nem fogódzunk, örökre elvesznénk. A *franczia kakas* már harmadszor is kukorékolt: a hajnal minden életre való nemzetnél kezdődik...

De közöttünk s az élő nemzetek közt egy sötét hid nyulik el: a halál, a merevenség rideg hídja. Ezen mi keresztül nem birtunk menni mindeddig, hogy kezet foghatandánk nyugoton az élet embereivel. Kiterjesztett karjaink el nem érnek hozzájok. Ugy vagyunk, mint a hölgy, ki elevenen kriptába zárаték. A rostélyos ablakhoz jő, s az utczán látja elvonulni az élet embereit. Mindegyik felé epedve tárja reszketeg karjait, de kiszabadulni nem tud, mert őt az élet embereitől hideg vasrostélyok választják el. Nemzetünk 300 év óta

e sírcsarnokban kínlódik. Kiszabadulni nem volt képes. A sírásók, kik bezárták, irgalmazni nem tudtak. De itt az idő, melyben az élő halott minden erejét összeszedje, s a kétségbeesés hatalmával rázza meg e vasrostélyokat...

Most, vagy soha! — Ha a kedvező európai eseményeket elszalasztjuk: akkor ismét sínlődhetünk századokon át, senki bennünket meg nem fog szánni! Amely nemzet önmagát elhagyja, az nem méltó a szabadságra. — Mi elszalasztók az alkalmat 1790-ben, 1828-ban, 1830-ban. — Azért mondá a magyarról Montesquieu: »e nemzetnek főhibája az, hogy *felejteni tud.* Van egy vonal, melyen túl a nagylelkűség haza elleni bűnné válik.«

A Metternich féle politica egyenként gyilkolá meg a birodalom nemzeteit. A nép mindenütt eleven géppé lőn ridegítve. De Magyarhonban még ezt kivinni nem sikerült. A kormány itt is pernificálni akarja a nemzetet s ridegen elmarad állóhelyében. — Azt véli, hogy hajója biztosan áll a nép hullámain; mert horgonya belérágódzott a víz alatti gyökeres sziklákba... De a népnek hulláma mindegyre emelkedik, s emelkedni kell a hajónak is, és fel kell szednie a mozdulatlanság horgonyát, és rá kell szállnia a közvélemény

hullámaira ... Ha a hajó még most sem alkuszik a hullámokkal: akkor önmaga mondá ki önfejére az itéletet. Az emelkedő néphullámok előbb ostromolni fogják: később, ha akkor se enged, összecsapnak a mozdulatlan hajó felett, s örökre elnyelik ... A mostani országgyülés nem képes a bécsi cabinetet elég erővel megtámadni. Mert e hongyülés nem a nemzet kifolyása: ez csak egy kiváltságos osztály képviselete. S ezekkel 300 év óta folyvást álorczásdit játszik a bécsi politica ... A pozsonyi hullám ostromolja Bécset, mi küldjünk utána egy másikat és utánunk fog jőni száz, ezer, vagy ha kell egy millió ... mert a nép türelmének is van határa! Mi tehát petitiót akarunk, még pedig hatalmasat, hogy már egyszer legyen meg, aminek lenni kell!

Magunk között pedig teremtsünk egyetértést, összeforrást, testvériséget; mert az ember csak addig kicsiny, míg egyedül van.

Ha másokkal egyesül, akkor az ember nagy, hatalmas és az egeket is képes ostromolni, miként az őskor gigasai! ... »Szabadság, egyenlőség« volt eddig a népek jelszava, a februári forradalom e kettőhöz még a testvériséget adá, s igy lőn teljes az elvek szentháromsága.

2. A sajtószabadságról és a nemzetek közötti együttműködésről

»Ha mi eddig imádkozni akartunk, nem volt szabad egyenesen az Istenhez fohászkodnunk. Köztünk és közötte a jezsuita állott. Ez akart közvetítő lenni az ég és föld között. Mintha biz az imádságnak posta-állomásokra volna szüksége! . . . mintha az ég nem állna nyitva mindenki előtt! — Ezen imádkozókhoz hasonlítánk mi, a szabad eszmék, a szent elvek hirdetői. De köztünk és a sajtó között ott állt a censor, a jezsuita, s meggyilkolá az ébredő szellemet. Gondolataink csak az ő kegyelméből jöhettek napvilágra ; eszméinket meggyilkolá vagy megbénítá kénye kedve szerint. — Nálunk a censor a szellemnek vámszedője. Vámvonalán csak azon eszmét bocsátá keresztül, mely chinai öltözetben jelent meg . . . a magyar és franczia eszméket visszautasítá. Innen lőn, hogy a szabad elvek sem gerjesztének figyelmet, mert ki adjon hitelt az eszmének, mely chinai öltönyben, csörgősipkában jár?! Mi a legegyszerübb igazságokat kénytelenültünk hosszu phrasisokba burkolni, hogy azokat a censor meg ne értse, s így keresztül bocsássa. Ebből következett, hogy a beburkolt igazságot az olvasók század része sem fogta

fel. Ki ismer rá a gondolatra, ha az, mint a mumia, be van göngyölgetve, s tarkabarka színekkel ki van festve?! A helyzetet meg kellett változtatnunk, s mi polgártársak! azt ezen órában végrehajtók. Nincs többé censor! köztünk és a sajtó között nem áll többé jezsuita! — Bent a sajtó legelőször mozog szabadon. Egy pár percz alatt világot lát a szabad sajtó első szülötte! — A sajtógép most találkozott először szüz kézirattal, melyet semmi censori kéz meg nem fertőztetett! — Egy pár pillanat mulva kihozzuk a sajtó első szülöttét. Az eső hull alá! — A természet keresztvizében fogjuk az elsőszülöttet megfürösztеni... Ne higyjétek, hogy a természet a nagy jelenetek iránt közönyös. Ezen esőcseppek a természet könnyei; — könnyek, melyeket az anya örömében szokott gyermekeire hullatni, midőn azokat örvendeni látja... A februári napokon is szakadatlanul hullott az eső; mert a párizsi nép barricade-okat épített hogy a zsarnokságot kizárja a szellemvilág fővárosából... Legyen beborulva a mi egünk is, s csak akkor tisztuljon ki a láthatár, midőn nemzeti jogainkat kivívtuk. A kiderült nap legelső sugárai a szabadság új téreivel találkozzanak. — Mi pedig bátran tegyünk mindent! Minél nehezebb a küzdelem, annál fényesebb a diadal.

Az európai mozgalmak Olaszországban kezdődtek. Az olasz nép Róma dicső romjai között élt, s a nagyszerü ősemlékeknél elborzadt saját törpeségén . . . és énekelt, hogy lelke az emlékezet csendes tengerébe merüljön. Kit ily emlékek lelkesítenek: az örökké tétlenül nem vesztegelhet. Ki ébren is az ősi nagyságokról álmodoz: annak keblében az érzelem meggyőződéssé ridegül, és ki fog lépni a tények mezejére. T. Grachusról mondja a történet, hogy ő súlyos álmokkal küzdött; csatákat vívott a népszabadságért, s egy történetíró jól jegyzi meg, miszerint: ki ily álmokkal küzködik az tétlenül sokáig nem maradhat. Ilyen volt az olasz nemzet. A nagyszerü emlékek néma szavakkal inték őt, s lelkesíték a cselekvésre. — A kedélyek el voltak készülve, csak kezdőre volt szükség, ki elég merész legyen a tények mezejére lépni. — És ez volt: IX-dik *Pius*. (Éljen!) Ő a népben ébreszteni kezdé az önérzetet; s kezébe merte venni a felvilágosultság fáklyáját. E fáklya tüzéből lángra lobbant Sziczilia, Európa déli szegletén, s innen terjedt szét a tűz egész fél Európára. A népek egymás után lobbantak fel, mint tűzveszélykor a szomszéd házak.

A háztetőket egymás után égeté le minden nemzet; mert ezek az absolutizmus sötét

köpenyeiül szolgáltak. El kellett hamvadni mind ennek, mit a zsarnokság épített a népszabadság megdöntésére!...

Ezen általános reformért félszázad óta imádkoznak a nemzetek. Az ausztriai tartomány népei is forrón ohajták ezen átalakulást. Csakhogy e népek nem fogák fel e szónak értelmét : *testvériség*. Azért törekedtek sikertelenül, azért vérzettek el a küzdelem napjain. Mindenik nemzet külön akarta kivívni a szabadságot.

Austriának pedig kezdet óta ez volt politicai fő elve : divide et vinces = oszd meg az erőt, szakítsd szét egymástól a külön nemzeteket. E fekete titok magyarázza meg : miért ápolta annyira a külön népek közötti ellenszenveket. Nemzeti gyülőlséget ébresztett fel, egyik népet felhasználta a másik legyilkolására. Ha a lengyel fölkelt a zsarnokság ellen : a magyart, csehet és olaszt küldé annak legyilkolására. Ha az olasz mozgott a magyar és lengyel katonákat gyilkoló eszközül használta (1828). S azért az austriai zsarnokság ereje csak addig tart, mig a népek előtt e titok kihirdettetik, hogy tudják és értsék meg, miszerint ők testvérgyilkosok, s a zsarnokság által egymás megölésére vak eszközökül használtatnak.

Ha pedig több nép egyszerre mozgott: akkor az osztrák kormány bevonult a bécsi falak közé. E város vén sziklaként állott a birodalom tengerének közepette. E város soha nem mozdult; ezt fél ezer év alatt megtaníták vak engedelmességre a habsburgiak.

Ha a népek hullámai több oldalról ostromlák e sziklát, akkor az önkény emberei a mozdulatlan szikla türelmes barlangjaiba rejtőztek, s onnan egész nyugalommal várták, mig az ostromló néphullámok elfáradtak. Bevárták, mig a vihar lecsillapult, s ekkor ismét kibujtak az üregekből, s ördögi nyugalommal folytaták ismét a népgyilkoló hálók készítését. Bécsről sohasem olvastam a történetben, hogy ez erő teljesen szembe mert volna szállani a zsarnoki önkénnyel. — Azonban a dolog legujabban megváltozott. Az önkényes hatalom sötét apostolai Bécs városával ugyancsak megjárták!... Sziklahegy volt e város a többi népek élő hullámai közt; de tűzokádó hegy! Alant a hegy sötét belsejében titokban fogamzott meg a népszabadság villámtüze: s midőn Metternich nem is álmodá: fölemelkedett a tűzokádó hegy; megrázkódott erejének nagyszerüségében, s a mélyen rejtett tűz pusztító lángokban tört ki... Polgártársak! a hallgatag, a néma bécsi nép fellázadt, s megráz-

kódtatá Metternich herczeg láthatlan koronáját . . . E nép századokon át hallgatva tűrt, s keblébe temeté élte fájdalmait! — A kínok cseppei tengerré dagadtak a kebelben, s most sodró árvízként törnek ki. A bécsi népet eddig két vonás jellemzé : a *sörivás és a közönyösség*. De ők e hibát jóvá tevék és azért éljenek!

Az olaszt ne csúfoljuk többé sajtkészítésével, se a csehet ne gunyoljuk ki. Mi mindnyájan testvérnemzetek vagyunk. Egyenként gyengék, de egyesülve erősek, hatalmasak, megtörhetetlenek! . . .

Ha a magyar, olasz, cseh, lengyel és austriai nép egyesül és egyszerre mozog : szeretném tudni, kit küld ellene Metternich? Ha e népek testvérekül ölelik át egymást, szeretném tudni, hol a hatalom, mely őket megtörje, lealázza?

Az austriai cabinet csak addig volt erős, míg a külön népeket egymás ellen ingerelheté. De ha e népek egymással kezet fognak, s egy testté olvadnak : akkor a cabinet ugy fog fejükön állani, mint a *csörgősipka*. Puszta jelkép, az egykori esztelenség jelképe. Az észhez jött ember szégyenleni fogja fején hordani a csörgősapkát, s minden erőfeszítés nélkül földre dobja . . . Ez a következmény, mely az austriai birodalom népeinek egyesüléséből ered . . . Azért éljen a nemzetek közötti test-

vériség. Nyujtsuk oda őszinte jobbunkat a szomszéd népeknek, s közösen törekedjünk a szent czél felé; mert a mi küzdelmeink czélja közös, és közös! az ellenség is, mely ellen irtó háborút kell viselnünk. — Metternik vesszen!

3. A kormány üdvözlése

Tisztelt Minister urak!

A budapesti nép nevében jelentem meg önök üdvözletére. Nem kaszt, nem párt, nem felekezet bizott meg a feladattal, hanem a nép, melly 160.000 szabad honpolgárból áll.

E nép egész délután itt várakozik s ezáltal megmutatta, hogy nem csak lázongani, hatalmaskodni tud; hanem várni és türni is ott, hol azt a körülmények igénylik. — A Hunyadiak őskorában Szilágyi Mihály állt a Dunán, s a negyvenezerből álló fegyveres nép meguntа a várakozást, s türelem vesztve mondta ki, miszerint: a sokaság akarata szent, a nép szava isten szava, s azért éljen Mátyás király!

Most e néptömeg hasonló elszántsággal szentesiti meg önöket, polgártársak! s komoly, de szívből fakadó szóval kiáltja: éljen az első magyar felelős ministerium!

Nekem e pillanatban szebb feladatom nem lehet, mint néhány vonással ecsetelni a nép

jellemét, melly most önöket keblébe fogadja. — E nép főérdeme az, hogy nem csak tenni, nem csak cselekedni bir; hanem a tettek mezején önmagát birja mérsékelni, s az indulatok vad hullámai által örvénybe nem sodortatik. E nép törvényeket hozott és végrehajtott önhatalmából, mert ez a forradalom menete, szokása, feladata. S ha leende ember, ki bennünket e mozgalomban gátolni merjen: az egy loyális népet ingerelt volna a bosszuállásra, s magát vetendé oda áldozatul a tömeg dühének ..... Azonban mi elleneinket nem leküzdeni, nem kigyilkolni, hanem megnyerni akarók.

Vannak pillanatok, midőn meg kell szakítani a multak láncait, midőn felejteni kell az aprószerü sérelmeket, s egész figyelmünket egy magasabb tárgyra kell irányoznunk. Illy pillanatnak hittük mi márczius tizenötödikét.

Mi a hatalmat akartuk a nemzet számára megragadni, s a bécsi bureaucratia bérlett szolgáit s engedelmes gépeit komoly figyelemre sem méltattuk ..... Veszni legyőzetve, veszni küzdelem által még nem szégyen; de veszni elmellőzve, kigunyolva, megvetve: ez a halál legkinosabb, legnyomoruságosabb neme s — ők igy vesztek el ....

Mi nem akaránk az európai átalakulás játékából kimaradni, mint könnyelmü apáinkkal történt a nagy francia forradalomkor és a juliusi napokban.

A nemzetben mindig szükség van termelő erőre, hogy a világalkotás isteni müvét folytathassa: de vannak pillanatok, midőn főszerepet játszik a romboló szellem. — Igy történik ez magában a rendszeres természetben is. E Duna vize most csendes, nyugalmas; habjai lassan hömpölyögnek — azért érkezett hozzánk olly késő e mai gőzös is. — De e folyamnak is volt forradalma, volt márcziusi korszaka. — Élénken emlékezünk márczius tizenötödikére (1838), midőn e folyam kitört a türelem medréből, s hatalmas árjaival elözönlé egész Budapestet.

A zabolátlan árviz romba dönté Budapest ószerü épületeinek roskatag falait, hogy azoknak romjain e nagyszerü paloták emelkedjenek, mellyek szemeink előtt fénytengerben usznak .... A budapesti árviz évtizedes napján az emberek imádkozni szoktak, hogy e vizözöni veszedelem többé meg ne történjék .....

Az idén Budapest lakosai nem imádkoztak, hanem a fény mezejére léptek; kitörtek a türelem medréből, s hatalmas hullámaikkal

megrázkódtatták egész Budapestet, mint tiz év előn a felbőszült Duna .... az idén leromboltattak a bécsi bureaucratia és absolutizmus intézvényei, földre sujtattak mind azok mit a zsarnokság 300 éven át épített.

Azt hisszük e városban a hatalom szót ezentul csak az emlitse, ki a nép nevében beszél, és csak akkor emlitse, midőn magáról a népről beszél.

Mi előkészitők az utat, hogy ti polgártársaink, tisztelt minister urak! e romok felett épitessétek föl a szabadság dicső csarnokait. Forradalmi mozgalmaink éppen egy hónapig tartottak, de a nép ugy tudja magát mérsékelni, miszerint ezen éjen egészen lecsendesül, s holnap már visszatérend a polgári élet magányába. E nép most kezeitekbe teszi e forradalmi hatalmát, s felelőségtökre bizza e nemzet sorsát. Ti egy ujjászületett, egy hatalmas nemzet előtt fogtok számolni eljárásaitokról. S azért a haza szent ügyét figyelmetekbe ajánljuk.

4. Inditvány az iparüző és kézmüves ifjuság ügyében

A mai és tegnapi nap közt véghetetlen nagy különbség van. Bennünket a forradalom napjaitól ma már egy *kinai fal* választ el, melyet mi magunk épitének. — Tegnap e honnak még

nem volt *kormánya*, s azért a nemzet életéről, vezérléséről a mi forradalmunk emberei voltak *felelősek*. Mi az estve ideiglenes hatalmunkat a minisztérium kezébe adtuk s pillanattól fogva a hon ügyéről ők *felelősek*. S éppen azért kell föllebbentenem a titok fátyolát egy forradalmi testületről, mely még tegnap szükséges és célszerü volt, de ma többé nem az, ha csak önválasztott kormányunkkal vakmerően szembeszállani nem akar. Értem *az iparosok és kézmüvesek ifjuságát*.

Kik a forradalmak történetét olvasták, tudni fogják mily különféle erők és elemek használtanak ott fel egy magasabb cél elérésére. S ennek tulajdonitsák önök, hogy az iparosok és kézmüves ifjak clubbjának egyik legőszintébb barátja s ápolója én valék. — Az emberi kebelben egy sóvár vágy van a *szabadság* után és e szent érzelem minden jobb kebelben lángolni szokott. Kevesen értik azt tisztán, mi az *igazi szabadság:* de vágyik utána mindenik és titkon eped érette, mint az ifju kinek keblében az *első szerelem* lángra lobbant és vágyakat érez és sohajtoz a végtelen felé, de nem (tudja) ismeri keble választottját .... E szabadságvágynak irányt adni azok feladata, kik eszmékért tudnak lelkesülni, kik a *szabadság* szó valódi értelmét ismerik.

S azért én örömmel üdvözlém honfitársaimat, a fiatal kézmüveseket, midőn forradalmunk kezdetekor rögtön hozzánk akarának csatlakozni. — Azonban én egymagam nem határoztam. A *központi választmány* mindenek felett a *rendet* sürgeté s a *gyanus erők* felhasználásától vonakodott. És én e tartozkodásnak tulajdonitom, hogy most a külvárosokban titkos mozgalom keletkezett a fiatal iparüzők közt. Kit *nyilt barátunkként* el nem fogadunk, az *titkos ellenségünkké* szokott válni. — Szabadjon e tényt mozgalmaink történetéből kissé felvilágositnom. — A forradalom legelső napján számos iparüző nevében jelenté egy lelkes hazafi, miszerint ő a bizalmát biró kézmüvesekből egy külön sereget alkot, mely 3 nap alatt ágyukkal bánni megtanul s akkor ha kell, az *ujépületet* a forradalom számára lefoglalja. — Én a tervnek lelkemből örvendék, de az *akkori éji választmány többsége* nem helyeslé, sőt veszélyesnek tartá s a jegyzőkönyvből is kitörölteté. — Ezalatt a nemzetőrség közé számtalan iparüző ifju beirta nevét. De a választmány némely tagjai ezen ifjakban nem láttak elég garanciát s azért egyszerüen mellőzték őket s alig mertek néhány iparos ifju kezébe fegyvert adni ; a pattanytyusokról nem is akartak hallani.

S ezen előzmények után igen természetes, ami következni fog. — Egy fiatal iparüző jelenti nekem, miszerint ők négyszázan készen állnak s fegyvert nem kapnak. Én biztattam őket. — Jött később egy másik ifju s félezer hasonérzelmüek nevében nyilatkoztatá, miszerint fegyvert ők se kaptak, de azért készen állanak, s szükség esetében találni fognak ölőszert is. — Én Carthagóra emlékezém, hol a vésznapjain az ajtó sarkok és szegekből kardot készitének s a hölgyek hajfürtjeiből hajókötelet. — Megjegyzendő, hogy ezen iparosok többnyire idegen ajkuak s *a magyar szabadságról mégis* a legnagyobb elragadtatással beszéltek. Van egy fekete könyvem, melybe a *márciusi napok* emlékvonásait jegyzém fel: az egész névsora áll az ily lelkes honfitársaknak.

Azt tudják önök, miszerint a pesti lakosok egy része megtámadott bennünket a verestollak miatt s a leggyávább méltatlansággal üldözött uton-utfelen. Ezen nem csodálkozom. Mig közös jogokért vivtunk, addig összeforrtak velünk. Midőn eszmékért kellett volna lelkesülni, (midőn) és áldozni: akkor ők visszavonultak, sőt ellenünk akarának szövetkezni. »Jobb nekik ma egy veréb, mint holnap egy tuzok« s azért ők semmit kockáztatni nem

akartak. Akinek sok veszíteni valója van, az a biztos jelent nem igen veszélyezteti egy bizonytalan jövő ábrándképeiért...... ők ideál után indulni, eszméért barricade-ot épiteni nem fognak soha! — De a zsarnoki bánásmód, mellyel bennünket a forradalom pályáján le akartak czövekelni: méltán felingerlé a legnyugalmasabb kedélyüeket is. Ők a szabadság napján a legzsarnokibb censurát akarák felállitani s kikiáltani, miszerint »a *rescriptum* a szabadság *non plus ultrája*, s aki ezen tul megy az eszmékben s többről mer gondolkodni, azt ők egyszerüen megtámadják s összevérezik...« De az ő terrorizmusuk nem sokáig tartott; mert ahhoz *erő* és *bátorság* kell. A rettegtető szavakra hason választ felelt egy barátom s baljóslatu hangon mondá egy mesternek ki a veresszalagosokat fenyegeté: »Tudja e ön, hogy életök kezünkben van, s ha minket vérrel ijesztenek, mi önöket saját zsirjokban fogjuk megfojtani?«

»Hogyan?« kérdé a céhes mester.

»Önök a *céh* által maguk ellen bősziték az egész iparüző ifjuságot, s ha mi a céhek eltörlését kikiáltjuk s önök ellenszegülnek: saját legényeik által fogjuk önöket legyilkoltatni...«

Ezen antidotum egy kissé hatott. S a veres tollak viselését senki többé vérengzéssel

gátolni nem meré. Pár nap mulva egy polgár panaszlá, miszerint »négyezer mesterlegény van munka nélkül, egyik sem akar dolgozni.«

Mi tudtuk az okát mindennek. Ők vérítéletet akartak tartani a céhek felett s erre készülének. Tegnap előtt négyezer rokon érzelmü bajtárs nevében jelent meg a *forradalmi csarnokban* néhány iparos ifju, s felszólitának bennünket, hogy »álljunk az ő élökre, ragadjuk ki a céh-ládát s a benne örzött zsarnoki céh törvényeket égessük meg a szabadság terén.« Az elkeseredés lelkesedésével szóltak ezen ifjak, az *egyenlőségre* hivatkoztak, mely a mi 12 pontunkban áll. Egyik közülük gyilkoló dühösséggel tört ki s szonoklata halált és vért tartalmazott. Én láttam, hogy az ügy tökéletesen meg van érve. De mert ők gyilkot és bosszut emlegetének, fel kellett őket tartanunk azon alkalomra, ha a forradalom 2.ik felvonása kezdődnék — ők titokban szoktak összegyülni, de a szabadságért mindenre készek s azért ugy álltak mellettünk a forradalomban, mint Boscó mellett az asztalszekrény. Egyszerü, igénytelen külsejü, de benne varázsgépek rejtvék, melyeket csak használni kell tudni, s a mindenhatóság utánzói lehetünk.

De Lamartine bennünket arra figyelmeztet világhirü programmjában, hogy »iszonyodjunk a vértől« s ezért mi e sötét tervet csak azon esetre akartuk használni, ha a reakció bennünket arra kényszerit. — Két véres tervet tartottunk fel a legutolsó esetre: de mindkettő megrázkódtatná Pest városát s mi nem akaránk hálátlan vendégei lenni e megifjult honleány barátságos csarnokaiban...

Azért tartózkodtunk elővenni a másik fekete tervet is, melynek kivitele hatalmunkban állt. Ennek használatát azon esetre tartottuk fel, ha Radeczkinek eszébe jutna Olaszhonból kiüzve ide vándorolni, s a kivivott szabadságot megtámadja... Nekünk mindenre készen kell lenni, mert az osztrák cabinet sem lelkiismerettel, se becsülettel, se loyalitással soha nem birt.... Ez végig akarja játszani ördögi szerepét egész az utolsó jelenetig, mely nemsokára be is következik, hogy mi tapsolhassunk.

Hogy kézműves polgártársaink ügyéhez térjek: némelyek szerint ők most már a zsidók ellen is demonstrálni akarnak, ami belzavart, rendbontást, féktelenkedést, kicsapongást von maga után.

Nekünk őrszemmel kell minden ily mozgalom keletkezését kisérni. Pest e hazában a

forradalom, az átalakulás óramutatója. Ha itt a szabadság napjait magány boszszuk kitörésére alkalmul használjuk: ugy mi gyermekek vagyunk és késsel akarunk játszani. Röviden inditványozom tehát, hogy a kézmüvesek sérelmei orvosoltassanak a minisztérium utján. A rend fenntartására szólitsuk fel a nemzeti őrséget. A városi választmány pedig bizzon meg egy küldöttséget, mely a minisztereknél közbenjárólag hasson.

5. Petőfi köszöntése

A világ tengere forr: a nemzetek az örök fenállhatás biztosításáról gondolkodnak.

Mi, a középponti fiatalság képviselői azért jövénk hozzád, hogy téged mint nemzeti élmozgalmaink egyik szerepvivőjét megtiszteljünk; mert mi meg vagyunk győződve, miszerint nem elég a zöld asztaloknál javítani a nép sorsáról, hanem a nép kebelét képessé kell tenni a szabadságra, azon párthoz tartozunk, mely szinte egy szebb jövő után sóvárog, s egy cseppet akar képezni a világszabadság tengerében.

E párt hajnalt akar deríteni Hunniára, melyre eddig az éjféli sötétség komor fátyola borult.

E párt a nagy eszmék mythológiájában él s te vagy a jósló, ki a boldogabb jövő nagyszerü képeit előnkbe mered rajzolni.

Mások éreznek, sejdítenek, gyanítanak: te beszélni és írni mersz, s azért imádjuk mi benned a lélekfüggetlenség félistenét.

S a mi után te sóvárogsz, az szent, annak teljesedni kell.

Te a népet karoltad fel, ezt akarod polgárjogokkal felruházva látni.

Te a fellegekig emelkedtél az éjnek magas szárnyain, de azért vagy nagy, hogy a magasban el nem felejtkezél a föld népéről, mely ...

Te a fellegekből tekintél e népre, figyelmezél szavaira, könyörgésére, imájára, s azt tapasztalád, miszerint a porember imája a fellegekig se hat, nem hogy az egeket meg tudná nyitni, s azóta hirdeted te, miszerint a nép támaszkodjék önerejére, s ne várjon kegyelmet sem a földtől, sem az égtől, mert aki más kegyéből stb.

Te azt mondod: nép! akarj! és a nehézségek leomolnak utaidból; nép! nyilatkozzál és szavaidat meg fogják hallgatni; mert elmult a kor, melyben elég volt hallgatag várakozással nézni az idő folyását, s a kegyelemtől várni sorsunk javulását.

Te elmondod mind ezt; mert tudod, mi a nép más országokban és tudod, mivé fog nálunk is

lenni, ha erejéhez aránylagos akaratja van.

Vannak országok, melyekben a *felséges* czímet akkor említik, midőn a *nép* vagy az *uristen* van szóban: nálunk a *nép* a rabszolgaság egyik nemére van kárhoztatva; nyomorban, elhagyottan él, és csak kötelességeket ismer, jogokat nem!

Azért volt e haza sötétség hazája. Egy óriási börtönhöz hasonlított, melyben milliók csörgeték a rablánczokat, s azon egy néhány, ki e börtönöket őrizé, azt nevezi szabadságnak, hogy e rabszolgák bilincseit tartható irgalmatlan kezeiben ... stb. A szabadság napfényhez hasonlít, melynek sugarai egyformán ..... hona millióknak.

És mégis vannak e hazának oly vértagadó fiai, kik a sötétségi kort fen szeretnék tartani, minél tovább, hogy baglyai legyenek az éjnek; mert ők csak sötétben mernek repdesni, s dicsőségnek tartják magukat a sötétség urainak nevezhetni ...

De a vak éjek homálykora lejárt. A hajnal hasadni kezd, s a nap fel fog derülni, akár akarják a baglyok, akár nem ... stb.

S a sötétség terjesztői vigyék Grönlandba az ő fekete ponyvájokat, melyet a nemzet egére akartak felvonni, vigyék az emberevők hazájába: ott még egy ideig kiterjeszthetik a

butaság felett : de e hazából eltakarodhatnak; mert e hazában jövőjük nincs! vagy ha van, nem irigylem tőlük e jövőt. — Meggyőzetni csatákban, az még némi erőre mutat, de hidegen mellőztetni, megvettetni fognak. Ez az ő sorsok és ez legyen.

A korány fel fog derülni, s te légy tisztelt honfitárs! a népszabadság diadalának énekese. Te merted megjósolni a jövőt. Mi neked azt kivánjuk, hogy te megéljed a nagy diadal szent napjait, s boldogoknak lásd a milliókat, kiknek áldozád szíved minden dobbanásait.

Te költő vagy, a népszabadság halhatatlan költője ... stb.

Nevedre büszke a nemzet, mint Francziaország Béranger-ra, mint az ébredő, ifju Németország Herweghre.

Te európai pontra tudtál emelkedni, s onnan tekintesz hazád sorsára, s azért tudsz élesen itélni e hon zivataros multjáról, azért mersz függetlenül széttekinteni a jelen felett és mersz álmodozni egy szebb jövőről. Mi a te igéidhez azt kivánjuk, hogy azok bár minél előbb megtestesülnének!

Ez az, mit a te multadról el akaránk mondani. Jövődre nézve csak arra kérünk : ne ernyedj magas pályádon, s ne hagyd magad azok által megzavartatni, kik dicsőségedet

irigylik, s törpe kezeikkel le szeretnék fejedről tépni a halhatatlanság csillagkoszoruját.

Még egy pár szót a költő életéről és hivatásáról.

Az igazi költő élete lassu áldozat a haza oltáránál. A költő keblét az érzelemláng szokta megemészteni, de azért kétségbe ne essék, le ne mondjon a halhatatlanság koszorujáról.

Ő ezerek helyett érez, s érzelmei azért égnek lángokban, hogy ezek lobogásánál milliók keble fölmelegedjék.

S a mely költő ezt képes tenni, csak néhány napig vagy perczig is, az eleget élt, az ne rettegjen a haláltól, az jóltevője volt a síró emberiségnek.

Ő széthinté a magas eszméket, az életelveket, a milliónyi keblekbe, s ezen elvek és eszmék gyümölcsözni fognak a boldogabb unokák számára.

Ő szíveket teremtett oda, hol eddig csak emberek voltak, és embereket oda, hol csak növényéletben tengő lények éldegéltek.

A költők nagy hivatása az, hogy a teremtés munkáját folytassák ; mert a világot hetedfél nap alatt nem lehetett tökéletesen bevégezni. . . . . (stb)

E szent, e nagy hivatáshoz kivánunk mi neked erőt és türelmet!

Buzdítson munkásságodban ernyedetlenül a közelismerés, a közméltánylat.

Ha pedig én és ezer meg ezernyi társaim elnémulnánk, s nem tudnánk téged buzdítani, ha a világ megsiketülne s nem hallhatná meg szabadságdalaidat: te még is énekelj, mert karjaidra van füződve e honnak egyik legszellemdusabb leánya, s erről egy helyeslő mosoly legyen előtted több a világ valamennyi tapsainál.

IV. POLITIKAI JEGYZETEK

1. Az emberiség fejlődésének korlátlanságáról

Az emberiség pályája végtelen; ki tudja, hová fog jutni egy uj ezredév alatt? .... sok meg fog történhetni, a mit jelenleg gondolatban is vakmerőségnek tartunk. Mi elhagyók a természeti állapot' földi paradicsomát, s önszántunkból léptünk a szorgalom' pályájára. Azért hagyók el a kész paradicsomot, hogy magunk készítsünk magunknak egy uj édenkertet. Megindulánk a társadalmi élet' pályáján, melyet a képzelet oly szépnek rajzolt, s a rózsaboritott utak helyett tövises ösvényt találtunk.

— A sors szánakozó mosolylyal nézett a pályára indult ember után: az ember küzdött, munkálkodott, szenvedett, de mind e nehézségek' daczára is — haladott. Kislelküség volna kifáradnia a pálya' közepén, s viszatérni a Rousseau ajánlotta sziklaüregekbe,

s faodukba. — Roppant haladás történt eddig is, s e század följogosítva érzi magát minden jövő századtól többet és többet reméllni. Gondoljuk magunkat előbbre néhány századdal jelenünknél: mi merész képeket fog lelkünk elébe a csapongó képzelet rajzolni.

Jön egy század, meglehet, melyben a ló s tehervonó marhák állatgyüjteményekben ritkaságokul fognak mutattatni; a járom, és nyereg ritkaságtárban fog állani; mert mind erre szükség nem leszen, minden terhes munkát gép pótoland: nemcsak a munkára kárhoztatott rabszolgák, hanem a tehervonó állatok is föl fognak szabadittatni a járom alól.

Jön egy század, meglehet, melyben uj intézvények váltandják föl a mieinket, s a mi napjainkban áll, le fog romboltatni, vagy önkényt összerogyik; mert magán viseli a mulandóság' bélyegét; az emberi nemmel pedig csak az élhet versenyt, a mi örök, a mi végtelen. — Lehet, hogy a világbéke napjaiban csodálni fogják az emberek a véres fegyvereket, melyekkel hajdan a nemzetek öldösék egymást..... az emberiség bölcsőjéből nem rég szabadult ki, a nemzetek meg nem köték még egymással a testvérszeretet szent szövetségét.

Jõhet egy század, melyben a férfiak közigazgatási jogai meg lesznek osztva a hölgyvilággal, midőn a Rousseau vagy Cabet rendszerei fognak divatozni stb.

És jól esnék-e nekünk, ha e messze jövőkor pálczát törne fejünk fölött, mert mi mindezt létre nem hozók? mind ezt ki nem vittük? nem lenne e ezeknek itélete irányunkban jogszerütlen, méltánytalan? nem fájna-e az nekünk keservesen, ha ők mellőzőleg, szánó mosolylyal emlékeznének korunkról? — nem fognánk-e sirunkból fölkiáltani, hogy »e kor irányunkban méltánytalan, kiméletlen, s nem veszi tekintetbe a körülményeket, melyek közt élénk; nem ismerik el, hogy századunk vala a lépcső, melyen ők fölebb léptek; s ha mi utat nem késziténk számukra, ők nem lennének ott, a hová e lépcsőn át jutottak.«

S im! a mi igazságtalan volna irányunkban az igy itélő jövő kor, oly igazságtalanok vagyunk mi a mult századokban elhunytak irányt, ha nem helyezzük magunkat vissza azon viszonyok, s körülmények közé, melyek őket környezék. Azért lesznek e gyüjteményben az életrajzok korrajzzal párositva, hogy ebből fölfogjuk a század szellemét, s azután mondjuk ki elhunytjaink fölött az itéletet.

2. A középkor szelleme

A középkor jelen századunk csecsemői életszakát képezte.

A gyenge kisdedeknek dajkára volt szüksége. Ezek valának a királyok.

E dajkák visszaéltek a csecsemő népek hiszékenységével.

Rémképekkel ijesztgeték a kezeikre bizottakat.

S a megfélemlett gyermek népek egész serege sem volt képes felszabaditni magát a dajkai hatalom alól. Mert ezek szellemfelsőbbségök által a lélek fölött tudtak uralkodni.

Mit is tehet a kisded gyermek dajkája ellen, kinek szavai borzasztóak ugyan előtte, de azokban kétkedni még sem mer?

Ha e kis csoport kétkedni kezd: az ámitó dajka még komolyabban szól a hétfejü sárkányról, a rossz szellemről stb. és magas elbizottsággal mondja, miszerint »ő e veszett sárkányt rögtön elő is hivja, ha kell.«

Az ámitott kisdedeknek hideg nyugalommal mondja, hogy »nyissák fel az ajtót s az idézett lény azonnal megjelen.«

Lesz-e e gyermekek közt, ki föl merje tárni az ajtót?

A királyok bérlett apostolai pokollal és örök kárhozattal fenyegették a népet, ha a zsarnokságnak ellene mert szegülni. Emlékezzünk vissza a római pápa átokleveleire...

A néplázadás gyakran kiátkozó egyházi irat által elfojtatott. Az elégületlen csoport egy lépéssel sem tudott tovább menni.

S mért történt ez igy?

Mert a gyermek nép nem vala *felvilágosodva.*

Hogy a nemzet előre haladhasson: ahhoz két tényező elem szükséges: *anyagi erő* és *szellemi hatalom.*

Mig a nemzet nincs felvilágosulva: addig előhaladásról szó sem lehet.

Hasonlit e nemzet a madárfiukhoz, mely fészkeihez van lánczolva, s anyagilag csak eltengődik, ha anyja táplálja: de ön erejéből nem képes magát fentartani, míg meg nem nőnek szárnyai.

A nemzet is ily rabja szük fészkének, mig föl nem világosodik.

A szellemi erő képezi a szárnyat, melynek segélyével a nemzet előre haladhat.

Mig e szárny meg nem nő: addig helyéből sem képes kimozdulni, vagy ha mozdul is, csak egy lépést tehet, s lebukik.

Mert a nemzet előre haladása olyan, mint egyes emberé.

A nemzetnek is két lábra van szüksége: ez az *anyagi*, *és szellemi erő*.

E két lábnak együtt kell menni, ha biztos előhaladást akarunk.

Különben csak egy lépés történhetik. A másik leszegzett láb gyökeret ver a földbe, s onnan többé ki nem mozdulhat.

A középkor csecsemő népeinek vesztére szolgált a hajdankori müveltség maradványa is. Legalább első pillanatra ugy tünik ez föl.

A Krisztus által hirdetett emberszeretet világboldogító tanai egész a fetizmusig alásülyedtek a hütlen kezelők vétke miatt. Pedig aki egy bogárban, egy darab fában istent képzel, az kimutatja, miszerint magát csekélyebbnek tartja a bogárnál, a darab fánál. Hol itt az emberi méltóság lélekemelő érzete?...

A csecsemő koru nép kezei közt minden játékbábbá alacsonyult.

Mert a kisded nem tudja az eszközöket czélszerüen használni.

A kés mily hasznos eszköz különben, s ha a gyermek kezébe adjuk: önmagát sérti meg.

A tüz elkerülhetetlen segédeszköz az emberek kezeiben, de ha az égő fadarabot kisded kezébe adjuk: ez azzal játszani fog, mig önmagát égeti meg.

A nagy világeszmékhez nem tudtak a középkori tudatlan emberek fölemelkedni.

A magas eszmék papirsárkányok lőnek a gyermek kezeiben.

Minél magasabban repül a sárkány, annál erősebben huzza a (madzagot) fonalszálat, melynek végét a gyermek tartja kezeiben.

A föld fia nem képes e vonzerő után emelkedni : de még sem akarja szabadon elrepiteni fentlebegő sárkányát.

S mit tesz ekkor?

Lehuzza fellegmadarát a magasból a mindennapi földre, hol az minden érdekét elveszti, hol az többé vonzerővel nem bir.

A magasban lebegett légi madár bemázolt papirdarabbá lesz, mely többé se nem gyönyörködtet, se nem vonz.

Ezt tevé a középkori éretlen nép a keresztény vallás nagy eszméinek égi madaraival.

A csillagokat leimádta a földre.

Az isteni fénykört emberfőkről hitte szét sugárzani.

Csodát látott minden véletlen esetben.

»A sirok megnyiltak. A halottak feltámadának. Julianus Apostata ellen az angyalok hadakoztak. Juliant magát egy angyal orgyilka végezé ki.« Mily biztos álarcz az orgyilkosnak egy angyal háta mögé rejtezkedni! Az angyalt

soha senki nem vallatja, senki kérdőre nem fogja vonni. — S a zsarnokság bérlett emberei ily hazugságokból szőtték a történetet... »Clodvig keresztségénél angyal tartá a vizszelenczét.« Ily történeti adatokkal ámitották a tudatlan népet...

Halhatatlanság jeléül a test rothadatlansága tekinteték. S Olaszhonban egész sirboltok vannak, melyekben a halott teste egészen épen marad, ha Nerót vagy Lajos Fülöpöt, vagy Sobrit temetnék is oda.

A gyermek szereti azt, ami bámulatos, ami rendkivüli.

(A kézirat itt megszakad. F. S.)

3. *Az egyházi és világi zsarnokság összefonódásáról*

— — — E szellemi zürzavarban könnyü volt egyeseknek a tömeg lelkét megigázni.

Azért állt be a hyerarchiai zsarnokság s a félvilág porba hullott a római pápa parancsainak mennydörgése előtt.

A pápák kegyéből világi zsarnokság is emelkedett föl. A k irályoknak szabad volt népeiket zsarolni, oly feltét alatt, hogy ők maguk koronás rabszolgái legyenek a vaticánnak.

E lélek gyilkoláshoz járult az anyagi eltiprás átka is.

A durva ököljog vashatalma lánczolá bilincsekhez Európa népeinek legnagyobb részét.

A jog mérlege a karhatalom lőn.

A milliók ereje egymás ellen használtaték föl, s a legyőzött nép és győzelmes sereg egyaránt rabszolgává lőn néhány tekintélyes kezeiben. Igy jött létre az aristocratia.

Európában keserüen csalatkozának a nemzetek.

Vetekedve rohantak ide, a boldogságot keresve. A népvándorláskor minden oldalról e középpontra zudulának.

Az ajtót e népek önkezeikkel zárák be önmagukra. És a bezárt kaput nem lehetett többé kinyitni.

Ekkor vevék észre, hogy paradicsom helyett börtönbe zárták önmagukat.

Rabokból, és börtönőrökből állott a vágyak óhajtott hazája. Rab volt a nép. Börtönőr a király és csatlósai.

Európa a világ fogháza lőn. A rabok milliói nem tudták lerázni vasbilincseiket.

Mert a gyermek ilyszerü mozgalmakra nem képes.

Az ellenerő hatalmas volt, miként maga a sors, mint maga a menny, melynek nevében

müködött. A zsarnok »Isten kegyéből« mondotta magát királynak. A nép választásáról, a közvélemény akaratáról tudni sem akart. — Két erő kezdett egymással küzdeni. Egyik a trón, mely a nép vállaira volt nehezitve, s azért folyvást nyomott, folyvást föld felé igázá a népet. Másik a nép ereje lett volna: de a földön fekvő beteg nem birt fölkelni, hogy a rajta lévő terhet magáról eldobja . . .

S mi vigasztalá e rab népeket?

A rideg megnyugvás.

Ideiglenesen egy uj erény lőn szükségessé: az engedelmesség, a megnyugvás, az önmegtagadás alázatos erénye.

Más korban a szolgaság e bélyegeit bünöknek fognók tekinteni: de a középkori rabszolgák fájdalmaira e szavak enyhitő cseppek gyanánt szolgáltanak.

4. A keresztény vallás

Krisztus egyszerü életelvei összevéve egy kiegészült szobrot képeznek.

E szobron minden vonás életet lehel; s az egészet e gyönyörü összhangzatból foghatjuk fel.

Később akadtak, kik e szobrot változtatni, még pedig szépíteni akarák.

A néma fehér szobor nekik nem tetszett. Ennek ajkairól nem tudták leolvasni az élet szavait.

A meztelen szoborra veres palástot akasztának, hogy szembetünő legyen. E palást eltakará a szobor szép tagjait.

Egy másiknak nem tetszett az arcz, mely szüz halványságot mutatott. Ez veresre mázolá az arczot.

A harmadik szakállat akasztott a hölgyszobor ajkára.

Még olyan is volt, ki fejére csörgősapkát tőn.

És most kérdezzük, mivé lőn ezáltal a müvész teremtménye?

Ilyesztő madár lőn a szoborból.

5. *Vita az arisztokráciáról*

(Horváth István:) Mi az aristocratia? hol a népnek egyik része uralkodik. Mi a democratia? hol mindnyájan uralkodnak. De lehet-é köztársaság, hogy mindnyájan uralkodnának?

Ezen kifejezés tehát Democratia szoros értelemben, csak létesíthetetlen eszme. Becsületes aristocratiája igen is nemcsak köztársaságokban, de egyeduralkodásokban is századoktól ki van tüntetve. Rómában censor volt,

kit kitörült, elveszté polgári jogát! — Róma ezen időben dicső volt!

Hogy minden hazafi becsületes, azt fel nem foghatom, hisz Milfajd (?) és Angyalbandi is hazánk fia voltak, s még sem voltak becsületesek! Ha én azt mondom, hogy becsületes, magában értetődik, hogy van esze is, mert az együgyű becsületest *jónak* nevezzük!

(Vasvári:) Hogy még köztársaság aristocratia nélkül nem létezett, ebből csak az következik, hogy még eddig tökéletes köztársaság nem létezett. De »még jőni fog, még jőni kell . . .«

Becsületes aristocratia szinte nem létezett sehol valódi értelemben s ön mégis pártolja. És jöhet idő, mikor egy köztársaság becsület aristokratiával dicsekvendik, s megegyez az én igényletemmel, hogy t. i. az aristocraták *hazafiak* legyenek, mert a honfi *becsületes* is. De ez magában nem elég, mert lehet valaki legbecsületesebb ember a maga egyszerüségében az eke szarvát fogva : de jaj lenne azon köztársaságnak, kik ezen együgyűeket tennék aristocratákká a köztársaság kormányzására. Kell hát *becsületesség*, de *ész* is ám.

(Horváth István:) Ezen szót : *aristocratia* nemcsak a születés, de az érdemek is megfejtik. Hol nemes kaszt létezik, ott aristocratia van

— de a való nemesség a lélekben rejlik. Hogy köztársaság el lehet aristocratia nélkül, az puszta theoria, — az élet nem mutatja. Hol volt köztársaság aristocratia nélkül. — Fel teszem 32 mill. nép egyszerre kormányozván!?

Van ész aristocrata, — ez még nem elegendő a Status feltartására, mert Julius Caesarnak is volt esze, de Rómát megdöntötte? *Pénz aristocratia*, ez anarchiát hoz létre, — születési aristocrátiává alacsonyul!

A legüdvösebb aristocratia szerintem a *becsület aristocratia*, a mely egy köztársaságban censorok által határoztatik meg.

Melyik aristocratia ön szerint a legüdvösebb? (mely köztársaságban is létezhetik), mert hijában a köztársaságban is mindnyájan nem uralkodhatnak!

(Vasvári:) Köztársaságnak nincs szüksége aristocratiára. Ha vannak, kik a többiek előtt hatalmasabbakká válnak, és a kormányzásba nagyobb befolyást gyakorolnak: de a köztársaság ezeket nélkülözheti s mégis fenálhat.

Azonban ha van aristocratia, nem elég gazdag lenni, vagy születési joggal birnia, hanem sor és hazafiság emelje őt aristocratává, s akkor a köztársaságot nem veszélyezteti.

6. Napoleon

Napoleon sas volt, mely erősen tudott repülni a nap fénybirodalma felé.

A nemzetnek tetszett a fencsapongás, s a büszke sassal kezet fogott.

Azt vélte, hogy annak szárnyain fel fog jutni a fénybirodalomba, mint Ganiméd a jupiteri sas szárnyain.

S emelkedett is a nemzet. De nem ugy, mint Ganiméd, hanem mint bárány, melyet elragad a vad keselyü, s éles körmei közt visz magával.

Az utat, merre a bárány viteték, ártatlan vércseppek jelölték.

Napoleon diadalaiban a nép ágyutöltésül szolgált!

7. Guizot

Guizot 1830. ministertárcát halászott ki. A francia nép meggyujtá maga fölött a házat, hogy a kisértetet annak üszkei közé temesse.

Guizot azt mondá: »elég az égetés«.

Mert ő már célhoz ért, s a közvész idején zsákmányolt.

A nép hitt s rövid idő mulva ujra ott látta a kisérteteket.

8. A februári forradalom

Az 1848-iki forradalmat én a két előbbinek kifolyásául tekintem.

A fa utolsó virága is kinyilt, hogy a gyümölcsözés ideje következzék.

Annyi vér és oly kevés eredmény!

Semmi arányosság!

Francziaország ugy volt, mint ki erős meleg fördőben akarja visszanyerni egészségét, s fördés után elalél, s ájultan rogy össze. Francziaország vérben fördött, s ájultan kellett lerogynia.

De ezen ájulás nem a halálnak előjele. Ez csak ideiglenes. Utána következik az egészség, az erő visszatér, az öntudat ujra fölébred.

Fölébredt Francziaország is.

9. Széljegyzetek olvasás közben

— A történetnek nincs kezdete, sem vége.

— Mióta Mohamed fekete fátuma megbukott; azóta mindennek okát keresi az ész, és fel is találhatja.

— A világon semmi ok nélkül nem történik.

— A pénzaristocratia kegyetlen. Amott legalább a sziv érez (?), ez soha le nem mond: örök zsarnok.

— A lopást illetőleg az nem bün a természettörvény szerint, mert a természet szerint minden földi adomány közös, melyből kiki mértékletesen éljen, az *enyém* és *tiéd* csak a társadalom alakitáskor jön életbe.

10. Utolsó irás

A csatatér szinhelyére jöttem háromhónapos betegeskedésem után, hogy ha halnom kell, együtt haljak meg beteg hazámmal, vagy ha a hon felgyógyul, engem is gyógyitson meg az öröm, melyet ekkor élvezendek. — Itt járok a nagyszerü látvány piaczán; vizsgálom a haza embereit, és gondolkodom ... Itt létem olyan, mint Pliniusé az Aethna-kitörés rémjeleneténél.

JEGYZETEK

I. Történelembölcseleti írások.

1—6. Ezek a tanulmányok Vasvári egyetlen könyvéből, a »Történeti Névtár«-ból való fejezetek, az eredeti fejezetcímekkel. Vasvári életrajzokban szerette volna feldolgozni az egész magyar történelmet, de a forradalom kitörése miatt csak az Árpád-korig jutott el munkájában. Ennek a munkának első — és utolsó — megjelent kötete legnagyobbrészt elvi megjegyzéseit, »bevezetési ötleteit« tartalmazza. Teljes címe: Vasváry Pál: Történeti Névtár. Élet- és jellemrajzok. I-ső füzet. Pest 1848 Magyar Mihály. Idézett fejezetek: Bevezetési ötletek: I., IX. Tájékozat: I. Bevezetési ötletek: VII., XIX., XX.

7. *Életünk és a történet.* Vasvári kéziratban maradt tanulmánya. Egyetlen ismert példánya az Országos Levéltárban található: Vasvári iratok 570. sz. A kézirat első, később törölt címe: A földi élet és halhatatlanság.

8. *Az ember és tényei.* Kéziratban maradt tanulmány. Vasvári a Történeti Névtár bevezető tanulmányának szánta, de valószínűleg a cenzúra nyomására kimaradt a kötetből. Található: Orsz. Levéltár. Vasvári iratok. 207. sz.

II. Politikai írások 1848-ban.

1. *A márcziusi ifjuság.* Először megjelent: Életképek, 1848 június 4. Vasvári legremekebb, ma is jelentős értékű politikai tanulmánya. Szerkezeti felépítése és tartalmi mondanivalója majdnem egyezik Petőfi Sándor »A márciusi ifjak« című versével, amely alig egy hónappal Vasvári tanulmánya után jelent meg. Mindkét írás a márciusi ifjúság forradalmi szereplésének jelentőségét emeli ki, s tükrözi azt az elkeseredett hangulatot, amely március után a forradalmi politika bukása, illetve a radikálisok nemzetgyűlési választási bukása miatt kialakult a márciusi ifjak soraiban.

2. *A jobbágyfelszabadításról.* Kiadatlan kézirattöredék. Orsz. Levéltár 190—191. sz. Valószínűleg a jász-nagykun nemzetőrök parancsnokához — aki Vasvárinak személyes barátja volt — tervezett, de valamilyen külső körülmény miatt abbahagyott levél vázlata. (Cím nélkül.) Tudvalévő, hogy a haladó történetírás erősen bírálta a márciusi baloldal parasztpolitikáját, hiszen sem Vasvári, sem Petőfi, a demokratikus balszárnynak egyetlen tagja sem kritizálta a hiányos és a parasztság jelentős rétegeit — a szerződéses jobbágyokat — nem is érintő jobbágyfelszabadítást. Ez a becses töredék rámutat a márciusiak parasztpolitikájának alapjára: a márciusi törvények oly nagy lépést jelentettek előre a feudalizmus felszámolásának területén, hogy Vasváriék a bírálat helyett elegendőnek tartották a pontos és kímélet nélküli végrehajtást hangsúlyozni.

3. *Az ellenforradalom bujtogatásairól.* Kiadatlan cikkvázlat. Orsz. Levéltár 187. sz. (Cím nélkül.)

Vasvári ebben a cikkvázlatban az ellenforradalmi reakció bujtogatásait leplezi le, két provokáció kap-

csán. Az egyik »a június 11-iki véres éj«, a másik »a Lederer macskazene«. A márciusiak a Magyarországon táborozó idegen csapattestek jelenlétét tartották a reakció főreménységének, ezért sorozatos gyűlésekkel követelték a kormánytól az osztrák ezredek eltávolíttatását. Az eredménytelen figyelmeztetések és bírálatok után a márciusi ifjúság népmozgalommal akarja rábírni a kormányt a radikális fellépésre: »macskazenés« tömegtüntetést szervez május 10-én Lederer altábornagy ellen. Lederer hírt kap a készülődésekről, s a felvonuló pesti nép Lederer katonáinak puskatüzével találja szembe magát. A javarészt fiatalokból álló tüntető tömeg ugyan három halottal és 20 sebesülttel kénytelen otthagyni a Batthyány-kormány tehetetlenségének színhelyét, de a tüntetésnek így is meg van az az eredménye, hogy felhívja a figyelmet a forradalom egyik főkérdésére, a katonai kérdésre.

Ugyanez a szerepe a »június 11-iki véres éjnek« is. A katonák között bujtogató reakció egymás ellen tüzeli az olasz és magyar sorkatonaságot. A véres és halottakat eredményező összetűzést végülis Mészáros Lázár csillapítja le.

4. *Az antiszemita tüntetések leszereléséről.* Kéziratban talált utasítás a nemzetőrség parancsnokához. Orsz. Levéltár 189. sz. (Cím nélkül.)

III. Szónoklatok.

1. *A petitió kérdéséhez.* Vasvári első nagy forradalmi szónoklata, március 14-én az Ellenzéki Kör gyülésén. Eredetije nem maradt fönn, de Nyári Albert, Vasvári kortársa, a forradalomról szóló könyvében, valószínűleg saját jegyzetei alapján, részlete-

sen idézi a nagyjelentőségű beszédet. (A magyar forradalom napjai. I. füzet Vasvári Pál arcképével. Pesten, 1848. Magyar Mihály könyvárusnál. 20—22. lap.) A beszédet hitelesnek tekinthetjük. Egyrészt maga Vasvári sem tiltakozott beszédének ilyesfajta közlése ellen, másrészt rávall a szónoklat egész tónusa, fordulataival és hasonlataival együtt.

A nemzetközi forradalmi helyzet hatása alatt a márciusiak egy 12 pontból álló petíciót szerkesztettek, amellyel a királyt a demokratikus reformok megadására akarták kényszeríteni. A liberális nemesi ellenzék félve, hogy a petíció el nem fogadása forradalmat robbant ki Pesten is, el akarta halasztani a petíciót. A demokratikus és liberális politikai összeütközése március 14-én történt meg, az Ellenzéki Kör gyülésén. A nemesi liberálisoknak sikerült elodázó határozatot elfogadtatni a gyüléssel, de a márciusiak másnap ennek ellenére tömegtüntetéssel követelték a petíció elfogadását, sőt annak néhány pontját királyi engedély nélkül azonnal végrehajtották.

2. *A sajtó szabadságáról és a nemzetek közötti együttműködésről.* Található: Nyári: i. m. (Cím nélkül.) Március tizenötödikén a Heckenast nyomda előtt tartotta Vasvári második nagy forradalmi szónoklatát, miközben benn a nyomdában már készültek a szabad sajtó első termékei.

3. *A kormány üdvözlése.* Megjelent a Márczius Tizenötödike 1848 április 15-.iki számában. A pesti nép nevében ezzel a beszéddel fogadta Vasvári a Pestre érkező kormányt.

4. *Indítvány az iparűző és kézműves ifjúság ügyében.* Kéziratban talált beszédvázlat, magát a szónoklatot Vasvári a megyei választmányban 1848 április 15-én

mondta el. Először megjelent a Valóság 1947 novemberi számában, Fekete Sándor közlésében és bevezető tanulmányával. Eredetije az Orsz. Levéltárban »Agitatió« címszó alatt.

Ennek a felbecsülhetetlen értékű kézirat megszületésének a pesti proletariátus 1848 április eleji céhellenes mozgalma, felkelési terve az oka. Bár a márciusiak maguk is ellenségei voltak a céhrendszernek, szembeszálltak a pesti proletárok önálló forradalmi törekvéseivel, mert a forradalom folytatása áprilisban, a rendelkezésre álló erőkkel és a márciusi ifjúság visszavonulását parancsoló helyzetben feltétlen bukást eredményezett volna. Maguk a munkások is belátják a helyzet követelményeit, s Vasvári még aznap a következő szöveget írhatta beszédvázlata utolsó lapjára: »Ezen inditvány következtében délután a városi választmányban számos iparos jelent meg. Előadták sérelmeiket, miszerint most már nyiltan fellépve, a törvényes úton fogják kívánni a céhek zsarnokságainak megszüntetését.« (E kérdés bővebb kifejtését lásd a Valóság fentebb idézett tanulmányában.)

5. *Petőfi köszöntése.* Kiadatlan kézirat. Eredetije Orsz. Levéltár 253. sz. (Cím nélkül.)

A történetírás nem tud arról az ünnepélyről, amelyet a márciusiak rendeztek Petőfi tiszteletére s amelyen Vasvári ezt a beszédet elmondta. Figyelembevéve azonban, hogy a márciusi forradalom alatt s később, szeptember után nem lehetett sem idejük, sem módjuk ilyen ünnepélyek szervezésére, valószínűleg az 1848 áprilisa és augusztusa közötti időben, esetleg éppen a költő ellen április végén meginduló hajszára való feleletül demonstráltak a márciusi ifjak Petőfi mellett.

IV. Politikai jegyzetek.

1. *Az emberiség fejlődésének korlátlanságáról.* A Történeti Névtárba bedolgozott tanulmány. Megjelent: i. m. 49—50. old. (Cím nélkül.)

2. *A középkor szelleme.* Kiadatlan kézirat, valószínűleg 1848 első hónapjaiból. Eredetije az Orsz. Levéltárban 754. sz.

Vasvárinak ez a kemény antiklerikális írása egy része lett volna a Történeti Névtárnak, de a cenzúra miatt — ahogyan lábjegyzetben írja — »kinyomatlanul hevert egy szerkesztőnél.«

3. *Az egyházi és világi zsarnokság összefonódásáról.* Kiadatlan töredék. Orsz. Levéltár 753. sz. (Cím nélkül.)

4. *A keresztény vallás.* Kiadatlan töredék. Orsz. Levéltár 304. sz.

5. *Vita az arisztokráciáról.* Kiadatlan kézirat. Orsz. Levéltár 78., 91. sz.

A Vasvári iratok között találtuk azokat a kis papírszeleteket, amelyeken Vasvári és valószínűleg Horváth István, a pesti egyetem akkori nagynevű professzora sorra vitatják a legkülönbözőbb politikai és történeti kérdéseket, így például a nemzeti karakter, a gyilkosság erkölcsi vonatkozásainak, a nagy ember történeti szerepének, s többek között az arisztokráciának problémáit. A papírszeleteken legtöbbször Vasvári veti fel a kérdéseket, majd Horváth István (?) válasza után papírszeletek sorozatán folytatják a vitákat. A Vasvári politikai fejlődésére igen jellemző kézirat valószínűleg 1846 végén keletkezett.

6. *Napoleon.* Valószínűleg olvasás közben tett, kiadatlan széljegyzet. Orsz. Levéltár 160. sz.

7. *Guizot* (m. f.). Orsz. Levéltár 95. sz.

8. *A februári forradalom.* (m. f.) Orsz. Levéltár 161. sz. Mind a három kézirat valószínűleg 1847 végén keletkezett. (Mind a három cím nélkül.)

9. *Széljegyzetek olvasás közben.* Legnagyobbrészt 1847-ből származó, papírszeleteken található széljegyzetek. Találhatók az Orsz. Levéltárban, sorrendben az első három a 161., a többi a 95. sz. alatt.

Vasvári legkedvesebb könyvei:

Cabet: Voyage en Icarie.

Cabet: Progrés de la democratie.

Mirabeau: Mémoires.

Robespierre: Ses Mémoires.

Lamartine: L'histoire des Girondins.

10. *Útolsó írás.* Töredékes kézirat. Orsz. Levéltár 242. (Cím nélkül.)

Vasvári katonai tervei, napiparancsai és útilevelei közt találtuk meg utolsó feljegyzését. A kéziraton az idézett részen kívül a következő szavak olvashatók: »Jelleg-nép-Teleki-Hamlet-Gede.«

A román guerillacsapatok körülzárják az erdélyi csatatéren harcoló Vasvárit, aki — valószínűleg árulás folytán — nem kapja meg Bem visszavonulási parancsát. 1849 július 6-án délelőtt a szemtanuk szerint, vörös zászlóval díszített sátrában még Cabet Ikáriai Utazását olvasgatta, s naplóját írta. Ekkor jegyezhette fel utolsó gondolatait. Délután rohamot vezényelt s este már halott volt a magyar forradalom egyik legnagyobb forradalmára.

TARTALOMMUTATÓ